

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

**MKAKATI WA UGHARAMIAJI WA MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA
TAIFA WA MIAKA MITANO 2021/22 – 2025/26**

WIZARA YA FEDHA NA MIPANGO

JUNI, 2021

YALIYOMO

ORODHA YA MAJEDWALI	iv
ORODHA YA VIELELEZO	v
ORODHA YA VIFUPISHO	vi
MUHTASARI	ix
SURA YA KWANZA	1
UTANGULIZI	1
1.1. Usuli	1
1.2. Malengo na Matokeo ya Mkakati	2
1.2.1. Malengo	2
1.2.2. Matokeo Tarajiwa	2
1.3. Mbini za Kuandaa Mkakati wa Ugharamiaji	3
1.4. Mpangilio wa Kitabu	3
SURA YA PILI	4
MWENENDO WA UGHARAMIAJI WA MIPANGO	4
2.1. Utangulizi	4
2.2. Fedha za Umma	4
2.2.1. Mapato ya Ndani	4
2.2.2. Misaada na Mikopo	6
2.2.2.1. Misaada na Mikopo Nafuu Kutoka Nje	6
2.2.2.2. Mikopo ya Nje yenye Masharti ya Kibiashara	7
2.2.2.3. Mikopo ya Ndani	7
2.2.2.4. Ugharamiaji wa Mabadiliko ya Tabianchi	8
2.3. Ugharamiaji Binafsi	9
2.3.1. Vyanzo Binafsi vya Ndani	9
2.3.1.1. Mikopo kwa Sekta Binafsi	9
2.3.1.2. Mtaji wa Sekta Binafsi	9
2.3.1.3. Dhamana za Kampuni na Soko la Mitaji	10
2.3.1.4. Akiba ya Fedha ya Ndani	11
2.3.1.5. Uwekezaji Binafsi	11
2.3.2. Vyanzo Binafsi kutoka Nje	11
2.3.2.1. Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje (FDI)	11
2.3.2.2. Uwekezaji wa Hisa (Portfolio Investment)	12
2.3.2.3. Uwekezaji Mwingine Binafsi wa Kimataifa	12
SURA YA TATU	14
FURSA NA MIKAKATI YA KUONGEZA RASILIMALI FEDHA KWA AJILI YA KUGHARAMIA MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA	

MITANO	14
3.1. Utangulizi.....	14
3.2. Gharama za Utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano	14
3.3. Fedha za Umma	17
3.3.1. Mapato ya Ndani.....	17
3.3.2. Mikopo na Misaada ya Nje.....	20
3.3.2.1. Misaada ya Nje.....	20
3.3.2.2. Mikopo ya Nje.....	21
3.3.2.3. Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi.....	23
3.3.3. Vyanzo Bunifu vya Ndani.....	24
3.4. Vyanzo vya Sekta Binafsi	27
3.4.1. Vyanzo vya Ndani vya Sekta Binafsi	27
3.4.1.1. Akiba ya Ndani	27
3.4.1.2. Ugharamiaji kuititia Benki na Mikopo ya Sekta Binafsi	28
3.4.1.3. Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi - PPP na Mitaji ya Ubia.....	29
3.4.1.4. Dhamana ya Mashirika na Mitaji Binafsi.....	30
3.4.1.5. Uwekezaji wa Sekta Binafsi.....	31
3.4.2. Vyanzo Binafsi vya Nje	33
 SURA YA NNE	36
VIHATARISHI NA MIKAKATI YA KUKABILIANA NAVYO	36
4.1. Utangulizi.....	36
4.2. Vyanzo vya Mapato ya Sekta ya Umma.....	36
4.2.1. Vyanzo vya Ndani.....	36
4.2.2. Misaada ya Nje	36
4.2.3. Mikopo ya Nje na Ndani.....	36
4.2.4. Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi	37
4.3. Vyanzo vya Fedha vya Sekta Binafsi	37
4.3.1. Vyanzo vya Ndani vya Sekta Binafsi	37
4.3.2. Vyanzo vya Nje vya Sekta Binafsi	38

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali Na. 1: Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje	12
Jedwali Na. 2: Uingizaji wa Fedha kutoka Nje Kuingia Nchini Mwaka 2012 – 2019 (dola za Marekani milioni)	13
Jedwali Na. 3: Rasilimali Fedha za Kugharamia Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (Shilingi Milioni)	15
Jedwali Na. 4: Makadirio ya Mapato ya Ndani (2020/21 hadi 2025/26) (Shillingi trillioni).....	17
Jedwali Na. 5: Makadirio ya Misaada ya Nje Kuanzia Mwaka 2021/2022 hadi 2025/2026 (Shilingi Triliion).....	20
Jedwali Na. 6: Maoteo ya Mikopo ya Nje Kuanzia Mwaka 2020/21 hadi 2025/26 (Shilingi Triliion).....	21
Jedwali Na. 7: Maoteo ya Mikopo kutoka Soko la Fedha la Ndani (Shilingi Bilioni) .	22
Jedwali Na. 8: Maoteo ya Akiba ya Jumla ya Ndani 2021/22 – 2025/26 (Shilingi Bilioni)	27
Jedwali Na. 9: Maoteo ya Mikopo kwa Sekta Binafsi Mwaka 2021/22 – 2025/26 (Shilingi Bilioni).....	28
Jedwali Na. 10: Maoteo ya Rasilimali za Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi kutoka Sekta Binafsi (Shilingi Bilioni)	29
Jedwali Na. 11: Maoteo ya Mtaji wa Soko la Hisa na Dhamana za Mashirika Mwaka 2021/22 - 2025/26 (Shilingi Bilioni).....	30
Jedwali Na. 12: Maoteo ya Uwekezaji wa Sekta Binafsi (GFCF) Mwaka 2021/22 - 2025/26 (Shilingi Bilioni).....	32
Jedwali Na. 13: Maoteo ya Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje Mwaka 2021/22 – 2025/26	34

ORODHA YA VIELELEZO

Kielelezo Na. 1: Matumizi ya Kawaida na Maendeleo ya Serikali	4
Kielelezo Na. 2: Mwenendo wa Mapato ya Serikali Mwaka 2010/11 – 2019/20.....	5
Kielelezo Na. 3: Mwenendo wa Mapato ya Ndani Mwaka 2010/11 – 2019/20	6
Kielelezo Na. 4: Mwenendo wa Misaada na Mikopo Nafuu Mwaka 2010/11 – 2019/20.....	6
Kielelezo Na. 5: Mwenendo wa Mikopo ya Nje yenye Masharti ya Kibiashara.....	7
Kielelezo Na. 6: Mwenendo wa Mikopo ya Ndani	8
Kielelezo Na. 7: Vyanzo vya Mitaji ya Sekta Binafsi Nchini.....	10
Kielelezo Na. 8: Mwenendo wa Uwekezaji kuititia Masoko ya Fedha na Uwekezaji Binafsi wa Kimataifa, Mwaka 2010 – 2019	13

ORODHA YA VIFUPISHO

AML/CFT	Anti-Money Laundering (Uzuiaji wa Fedha Haramu)
BITs	Bilateral Investment Treaties (Mikataba ya Uwekezaji Bainza ya Nchi Mbili)
BOT	Bank of Tanzania (Benki Kuu ya Tanzania)
BRELA	Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni
BTAs	Bilateral Trade Agreements (Mikataba ya Biashara Bainza ya Nchi Mbili)
CCF	Climate Change Fund (Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi)
CICO	Cash In Cash Out (Kutuma na Kutoa Fedha)
CMSA	Capital Market and Security Authority (Mamlaka ya Soko la Mitaji na Dhamana)
DEG	Jumuiya ya Ujerumani ya Ushirikiano wa Kiuchumi
DCF	Development Cooperation Framework (Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo)
DFA	Development finance Assessment (Tathmini ya Ugharamiaji wa Maendeleo)
DFIs	Development Finance Institutions (Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo)
DMD	Debt Management Division (Idara ya Usimamizi wa Deni la Serikali)
DSA	Debt Sustainability Analysis (Tathmini ya Uhimiliwu wa Deni la Serikali)
DTTs	Double Taxation Treaties (Mikataba ya Kodi mara Mbili)
EAC	East Africa Community (Jumuiya ya Afrika Mashariki)
EFD	External Finance Division (Idara ya Fedha za Nje)
EFD	Electronic Fiscal Devices (Mashine za Stakabadhi za Kielektroniki)
EPZ/SEZ	Export Processing Zones/Special Economic Zones (Maeneo Maalumu ya Uwekezaji)
FCC	Fair Competition Commission (Tume ya Ushindani)
FDI	Foreign Direct Investment (Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje)
FSD	Financial Sector Development Division (Idara ya Maendeleo ya Sekta ya Fedha)
GBD	Government Budget Division (Idara ya Usimamizi wa Bajeti ya Serikali)
GCF	Green Climate Fund (Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi)
GEF	Global Environment Facility (Mfuko wa Mazingira)
GePG	Government Electronic Payment Gateway (Mfumo wa Serikali wa Kielektroniki wa Ukusanyaji wa Mapato)
GFCF	Gross Fixed Capital Formation (Mitaji Ghafi Isiyohamishika)
IDRAS	Integrated Domestic Revenue Administration System

	(Mfumo wa Usimamizi wa Mapato ya Ndani)
IMF	International Monetary Fund (Shirika la Fedha la Kimataifa)
INFF	Integrated National Finance Framework (Mwongozo Jumuishi wa Ugharamiaji)
ITU	International Tax Unit (Kitengo cha Kodi za Kimataifa)
JV	Joint Venture (Uwekezaji wa Pamoja)
LGLB	Local Government Loans Board (Bodi ya Mikopo ya Serikali za Mitaa)
MDAs	Ministries, Departments and Agencies (Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali)
MIGA	Multilateral Investment Guarantees Agency (Taasisi za Kusimamia Uwekezaji Duniani)
MSM	Mamlaka za Serikali za Mitaa
NCCF	National Climate Change Finance Mechanism (Mfumo wa Kitaifa wa Ugharamiaji wa Mabadiliko ya Tabianchi)
NDF	Net Domestic Finance (Mikopo ya Ndani)
NDMC	National Debt Management Committee (Kamati ya Taifa ya Usimamizi wa Madeni)
NEMC	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira
NID	National Identification (Utambuzi wa Utifa)
NIDA	Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa
NPD	National Planning Division (Idara ya Mipango ya Kitaifa)
NPMIS	National Projects Management Information System (Mfumo wa Kitaifa wa Kusimamia Miradi ya Maendeleo)
ODA	Official Development Assistance (Mikopo na Misaada kutoka kwa Wadau wa Maendeleo)
OMR-MM	Ofisi ya Makamu wa Rais, Muungano na Mazingira
OR-TAMISEMI	Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa
OWM – UWEKEZAJI	Ofisi ya Waziri Mkuu – Uwekezaji
PAD	Policy Analysis Division (Idara ya Uchambuzi Sera)
PIM-OM	Public Investment Management – Operational Manual (Mwongozo wa Uwekezaji wa Umma)
PPP	Public Private Partnership (Ubia baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi)
PPPD	Public-Private Partnership Division (Idara ya Ubia baina ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi)
SADC	Southern Africa Development Community (Jumuiya ya Maendeleo ya Nchi za Kusini mwa Afrika)
SCCF	Special Climate Change Fund (Mifuko Maalumu ya Mabadiliko ya Tabianchi)
SMR	Statutory Minimum Reserve Requirement (Kiwango cha Chini cha Kisheria cha Amana za Benki)
SPV	Special Purpose Vehicles (Kampuni Maalum za Kusimamia Uwekezaji wa Umma)

TCRA	Tanzania Communication Regulatory Authority (Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania)
TDMC	Technical Debt Management Committee (Kamati ya Wataalamu wa Usimamizi wa Madeni)
TEHAMA	Teknolojia ya Habari na Mawasiliano
TEITI	Tanzania Extractive Industries Transparency Initiative (Taasisi ya Uhamasishaji Uwazi na Uwajibikaji katika Rasilimali za Madini, Mafuta na Gesi Asilia)
TIC	Tanzania Investment Centre (Kituo cha Uwekezaji Tanzania)
TIN	Taxpayer Identification Number (Namba ya Utambulisho wa Mlipa Kodi)
TIRA	Tanzania Insurance Regulatory Authority (Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania)
TRA	Tanzania Revenue Authority (Mamlaka ya Mapato Tanzania)
UNDP	United Nations Development Programme (Shirika la Maendeleo la Umoja wa Matiafa)
UNFCCC	United Nations Framework Convention on Climate Change (Makubaliano ya Umoja wa Mataifa kuhusu Mabadiliko ya Tabianchi)
VAT	Value Added Tax (Kodi ya Ongezeko la Thamani)

MUHTASARI

Utekelezaji madhubuti wa vipaumbele vya Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 - 2025/26 unahitaji rasilimali fedha kutoka vyanzo mbalimbali vya sekta ya umma na sekta binafsi. Mkakati wa Ugharamiaji umeandaliwa ili kuhakikisha upatikanaji wa rasilimali fedha za kutosha na kwa wakati kutoka katika vyanzo hivyo. Lengo kuu la Mkakati huu ni kuhakikisha upatikanaji wa rasilimali fedha zitakazowezesha kufikiwa kwa utekelezaji wa hatua za kimkakati na shabaha za Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano pamoja na kutanzua changamoto za ugharamiaji wa Mpango. Matokeo tarajiwa ni: kuimarika kwa upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka vyanzo vya ndani vya sekta ya umma na sekta binafsi; upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka vyanzo vya kimataifa vya sekta ya umma na sekta binafsi; kuainishwa na kutumika kwa rasilimali fedha kutoka vyanzo bunifu; kuimarika kwa ushiriki na upatikanaji wa mitaji kutoka katika Asasi Zisizo za Serikali; na kuimarika kwa uratibu na uwianishaji wa mbinu na taratibu za ukusanyaji na upatikanaji wa rasilimali fedha.

Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano unakadiriwa kugharimu shilingi triliioni 114.8 ikijumuisha fedha kutoka sekta ya umma na sekta binafsi. Vyanzo vya sekta ya umma vinajumuisha vyanzo vya ndani shilingi triliioni 62.0 na vyanzo vya nje ikijumuisha misaada na mikopo nafuu shilingi triliioni 12.2. Aidha, vyanzo vya sekta binafsi ni shilingi triliioni 40.6. Gharama za utekelezaji wa Mpango wa Tatu ni asilimia 6.7 zaidi ya fedha zilizokadiriwa kugharamia Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano ambazo ni shilingi triliioni 107. Mpango huo utagharamiwa kupitia bajeti ya Maendeleo ya Serikali, ambayo ni shilingi triliioni 74.2. Hii ni sawa na ongezeko la asilimia 25.8 ya bajeti ya Maendeleo ya Serikali ambayo ilikuwa ni shilingi triliioni 59.0. Vyanzo vya sekta ya umma vitajumuisha mapato ya kodi, yasiyo ya kodi, mikopo ya ndani na misaada na mikopo ya nje. Sekta Binafsi itahusika moja kwa moja kwenye ugharamiaji wa Mpango kupitia uwekezaji wa moja kwa moja, miradi ya pamoja na utaratibu wa Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi.

Vyanzo vya kawaida vya mapato ya ndani vinajumuisha ushuru wa forodha, kodi ya mapato na kodi za bidhaa (hususan kodi ya ongezeko la thamani - VAT) na mapato yasiyo ya kodi ikiwemo yatokanayo na ziada za mashirika ya umma, gawio na faida zitokanazo na uwekezaji, mauzo ya rasilimali za asili kwa njia ya minada (ikiwemo misitu na vitalu vya uwindaji) na vyanzo vya Mamlaka za Serikali za Mitaa. Vyanzo vingine muhimu ni mikopo ya ndani kwa kutumia hatifungani za Serikali za muda mfupi na mrefu.

Hatua mbalimbali zitachukuliwa kuhakikisha kuwa rasilimali fedha zilizokadiriwa kutoka sekta ya umma zinapatikana. Hatua hizo ni pamoja na: Maboresho ya sheria na mifumo ya kodi ili kuongeza makusanyo ya mapato ya ndani; kuongeza wigo wa kodi; kuongeza uwazi na ushindani kwa kuuza na kukodisha rasilimali za umma; kuboresha mitaji ya mashirika ya umma; usimamizi madhubuti wa mashirika ya

umma; na kuwezesha uanzishwaji wa kampuni maalumu za kusimamia uwekezaji wa umma katika ngazi mbalimbali (SPVs) ili kusimamia uwekezaji katika ngazi ya Taifa na Mamlaka za Serikali za Mitaa; kuongeza ufanisi wa matumizi ya fedha za umma; na kuhakikisha usambazaji na utekelezaji wa miongozo iliyopo katika Mwongozo wa Upangaji Miradi na Majadiliano kwa Ajili ya Kupata Mikopo, Kutoa Dhamana na Kupokea Misaada.

Katika kuhakikisha misaada na mikopo inatumika kikamilifu, kanuni zilizoainishwa katika Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo (DCF) zitapewa kipaumbele ili kuendeleza ushirikiano kati ya Serikali na Washirika wa Maendeleo. Vile vile, ushirikiano wa kikanda baina ya nchi na nchi utaimarishwa. Ushirikiano huo unaakisi utayari wa Serikali katika kufikia malengo ya kitaifa na kimataifa ikijumuisha Malengo ya Maendeleo Endelevu na Ajenda 2063. Aidha, katika kuongeza ufanisi wa ukopaji nje, hatua zifuatazo zitatekelezwa: kuendelea kujenga uwezo wa kitaasisi katika kuandaa miradi inayokopesheka; na kujenga uwezo wa majadiliano na uandaaji wa mikataba ili kukopa mikopo yenye tija na ya kimkakati kwa miradi mikubwa inayozalisha faida na yenye matokeo makubwa na miradi inayohusisha uhawilishaji wa teknolojia.

Vyanzo bunifu vya ugharamiaji ikiwemo Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi (Climate Change Fund - CCF) ni mionganoni mwa vyanzo muhimu vilivyoainishwa katika Mkakati huu. Upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi unahitaji ujuzi wa uandaaji wa maandiko ya miradi inayokidhi vigezo pamoja na taasisi zenye ithibati ya kupata fedha kutoka kwenye mfuko huo. Ili kutumia fursa hii, Wizara ya Fedha na Mipango, Ofisi ya Makamu wa Rais, Muungano na Mazingira na Ofisi ya Rais - TAMISEMI zitakamilisha hatua za upatikanaji wa ithibati kwa ajili ya Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi; kujenga uwezo wa kitaasisi ili kuhamasisha utafutaji fedha kwa ajili ya Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi kutoka vyanzo mbalimbali; Kitengo cha Mabadiliko ya Tabianchi chini ya Idara ya Fedha za Nje kitahamasisha Wizara, Idara Zinazojitgemea na Wakala wa Serikali pamoja na sekta binafsi kuomba idhini ya ithibati kwa Mifuko mbalimbali ya Mabadiliko ya Tabianchi ili kuongeza fursa kutoka kutoka vyanzo hivi na kujenga uwezo wa taasisi katika utayarishaji wa miradi inayoweza kugharamiwa na kukabiliana na mahitaji ya Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi.

Sekta ya Umma itaendelea kushirikiana na sekta binafsi katika kutekeleza miradi na programu zilizoainishwa kwenye Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano. Mikakati ifuatayo itatekelezwa ili kuongeza matumizi ya utaratibu wa ubia kati ya sekta ya umma na binafsi (PPP) katika uwekezaji wa umma: (i) kuimarisha upembusi na uchambuzi wa miradi; (ii) kuongeza uwezo wa Idara ya PPP ili kuwa na rasilimali watu inayohitajika na yenye ujuzi; (iii) kuongeza uwezo wa Wizara, Idara Zinazojitegemea, Wakala za Serikali, Taasisi na Mashirika ya Umma, Sekretarieti za Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa kujumuisha miradi ya PPP katika uandaaji wa Bajeti kwa kuzingatia Sheria ya PPP, Sura 103; (iv) kuendelea kuboresha

mazingira ya uwekezaji ikijumuisha utulivu wa viashiria vya uchumi jumla na upatikanaji wa mitaji ya muda mrefu ya ugharamiaji wa maendeleo; (v) kuanzisha na kuimarisha miundo ya kitaasisi ili kuhamasisha utekelezaji wa miradi ya PPP kama ilivyoainishwa katika Sheria ya PPP, Sura 103; na (vi) kuharakisha uanzishwaji wa kituo cha PPP na Mfuko wa Uwezeshaji wa Miradi ya PPP.

Mikakati mbalimbali itatekelezwa ili kuvutia na kuendeleza uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje hivyo kuongeza wigo na uwezo wa uzalishaji pamoja na uhaulishaji wa teknolojia katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano. Mikakati hiyo ni pamoja na: kuongeza ufanisi katika kuvutia na kuwezesha uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje; kuongeza ufanisi katika utaoaji wa vivuto vya uwekezaji; kuongeza imani kwa wawekezaji; kuendeleza rasilimali watu na kuongeza idadi ya waajiriwa wenyewe ujuzi; kuendeleza miundombinu wezeshi katika Maeneo Maalumu ya Uwekezaji (EPZ/SEZ) ili kuvutia wawekezaji; kuhamasisha upatikanaji wa malighafi za ndani; na kutekeleza kikamilifu Mpango wa Kuboresha Mfumo wa Udhibiti wa Biashara (Blueprint).

Serikali itatekeleza mikakati mbalimbali ili kuimarisha upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka sekta binafsi ikijumuisha: kuendeleza masoko ya hatifungani ili kuwezesha taasisi za kibiashara kupata rasilimali fedha za muda mrefu katika masoko ya mitaji; kuongeza akiba rasmi ili kuwezesha upatikanaji wa mikopo ya ndani; kuimarisha mifumo ya usimamizi wa fedha na bajeti katika jumuiya za kikanda; kuimarisha mifumo ya usimamizi wa vihatarishi katika sekta ya fedha; kuimarisha mfumo wa kisheria na udhibiti ili kuwa na mfumo madhubuti wa bima ya amana; na kuendelea kutekeleza sera ya fedha ili kupunguza gharama za ukopaji hivyo kuongeza upatikanaji wa mikopo nafuu na ya muda mrefu kwa sekta binafsi.

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI

1.1. Usuli

Maendeleo endelevu ya Taifa hutegemea upatikanaji wa rasilimali fedha kwa wakati kutoka sekta ya umma na sekta binafsi ili kuwezesha utekelezaji wa vipaumbele vya Mpango. Suala hili limesisitizwa katika Mpango Elekezi wa Muda Mrefu 2011/12 - 2025/26, Mpango Mkakati wa Maendeleo ya Kikanda wa Jumuiya ya Nchi za Kusini mwa Afrika - 2030, Mkakati wa Ugharamiaji wa Ajenda 2063 ya Maendeleo ya Afrika na Mkakati wa Ugharamiaji wa Malengo ya Maendeleo Endelevu 2030 ambao unalenga matumizi ya mbinu jumuishi katika kugharamia na kufikia malengo ya maendeleo ya taifa. Kwa Tanzania, malengo ya maendeleo yameainishwa katika Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 na utekelezaji wake kufafanuliwa katika Mipango ya Maendeleo ya Taifa ya Miaka Mitano.

Katika kuhakikisha upatikanaji wa rasilimali fedha za kutosha na kwa wakati, ni muhimu kuzingatia fursa zilizopo katika sekta ya fedha ili kuandaa mikakati ya kutumia fursa hizo . Hivyo, uainishaji wa maeneo ya ugharamiaji wa Mpango wa Tat u wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano ulifanyika kupitia Tathmini ya Ugharamiaji wa Maendeleo (Development Finance Assessment) na Mwongozo Jumuishi wa Ugharamiaji (Integrated National Financing Framework – INFF) ambao uliwezesha kuandaliwa kwa Mkakati huu. Miongozo hiyo inatoa taswira ya vyanzo vya kugharamia maendeleo kutoka sekta ya umma na sekta binafsi.

Mkakati wa Ugharamiaji wa Mpango wa Tat u wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano unatarajiwa kuwezesha upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka vyanzo vya sekta ya umma na sekta binafsi. Aidha, mkakati huu utaongeza ufanisi katika vyanzo vya mapato vya kawaida na kuibua vyanzo bunifu vya rasilimali fedha. Lengo ni kuhakikisha upatikanaji wa rasilimali fedha za kutosha kutekeleza Mpango kutoka kwa wadau mbalimbali ikijumuisha Serikali Kuu, Mamlaka za Serikali za Mitaa, Washirika wa Maendeleo, Sekta Binafsi, Asasi za Kiraia na Taasisi za Dini na Jamii. Vile vile, mkakati unaainisha vyanzo muhimu vya fedha vinavyoweza kutumiwa katika kipindi kijacho ili kuongeza wigo wa ugharamiaji wa miradi ya maendeleo.

Katika miaka ya hivi karibuni, mabadiliko katika mfumo wa ugharamiaji wa maendeleo yameibua fursa mpya, kwa nchi zinazoendelea kunufaika na vyanzo vya nje vya fedha katika kugharamia vipaumbele vya maendeleo ya nchi. Mabadiliko haya yameleta changamoto mpya na vihatarishi katika usimamizi wa ugharamiaji wa maendeleo kama vile kupungua kwa Misaada ya Kibajeti na mabadiliko katika ushirikiano wa maendeleo kimataifa. Pamoja na kupungua kwa misaada ya kibajeti, mapato ya kodi na ukuzaji mitaji ghafi isiyohamishika (Gross Fixed Capital Formation) kwa sekta binafsi vimeendelea kuongezeka. Hali hii inadhihirisha umuhimu wa sekta binafsi katika ugharamiaji wa miradi ya maendeleo. Vile vile,

utegemezi wa misaada kama chanzo cha ugharamiaji wa maendeleo unaweza kupunguzwa na jitihada zaidi kuelekezwa katika vyanzo vyta ndani sanjari na mikakati ya kuongeza mapato kutokana na uwekezaji wa sekta binafsi.

1.2. Malengo na Matokeo ya Mkakati

1.2.1. Malengo

Lengo kuu la mkakati ni kuhakikisha upatikanaji wa rasilimali fedha za kutosha na kwa wakati zitakazowezesha kufikiwa kwa utekelezaji wa hatua za kimkakati na shabaha za Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano pamoja na kutanzua changamoto za ugharamiaji wa Mpango. Malengo mahususi ni yafuatayo:

- (a) Kuimarisha upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka vyanzo vyta ndani vyta sekta ya umma na sekta binafsi;
- (b) Kuongeza upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka vyanzo vyta kimataifa vyta sekta ya umma na sekta binafsi;
- (c) Kuibua na kutumia rasilimali fedha kutoka vyanzo bunifu;
- (d) Kuimarisha uratibu na uwianishaji wa mbinu na taratibu za upatikanaji wa rasilimali fedha; na
- (e) Kutambua sera na michakato inayohitajika ili kuongeza ugharamiaji na kufanikisha vipaumbele vyta kitaifa.

1.2.2. Matokeo Tarajiwa

- (a) **Kuongeza Wigo wa Ukusanyaji wa Mapato ya Ndani:** Serikali imechukua hatua madhubuti katika kuongeza wigo wa ukusanyaji wa mapato. Hatua hizi ni pamoja na kudhibiti mianya ya upotevu wa mapato, kuongeza wigo wa kodi na kuimarisha ukusanyaji wa mapato ya ndani kuitia Teknolojia ya Habari na Mawasiliano (TEHAMA) ikiwemo matumizi sahihi ya mashine za stakabadhi za kieletroniki (Electronic Fiscal Devices). Juhudi hizi zimevezesha kuongezeka kwa wastani wa ukusanyaji wa mapato ya ndani kwa mwezi kufikia shilingi trilioni 1.756 mwaka 2019/20 kutoka shilingi trilioni 1.387 mwaka 2016/17. Katika kipindi hicho, wastani wa mapato ya kodi kwa mwezi yaliongezeka hadi shilingi trilioni 1.456 kutoka shilingi trilioni 1.173. Katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa, wastani wa mapato ya ndani kwa mwezi unatarajiwa kuongezeka kutoka shilingi trilioni 2.169 mwaka 2021/22 hadi shilingi trilioni 3.005 mwaka 2025/26, ambapo wastani wa mapato ya kodi kwa mwezi unatarajiwa kuongezeka kutoka shilingi trilioni 1.842 mwaka 2021/22 hadi shilingi trilioni 2.555 mwaka 2025/26. Hivyo, ili kuendelea kuongeza wigo wa kodi kuitia kuongezeka kwa uwekezaji na urasimishaji wa shughuli za kiuchumi, mkazo utawekwa katika kuongeza ulipaji kodi kwa hiari kwa kuwekeza katika TEHAMA, kutoa elimu ya mlipa kodi kwa umma na kushirikisha wadau mbalimbali wa maendeleo.

- (b) **Kuongezeka kwa upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka kwa Washirika wa Maendeleo:** Kwa kuwa mapato ya ndani hayatoshi kugharamia miradi

yote ya maendeleo, kuna umuhimu wa kuimarisha upatikanaji wa rasilimali fedha kutoka kwa Washirika wa Maendeleo;

- (c) **Kuongezeka kwa ushiriki na upatikanaji wa mitaji kutoka Asasi Zisizo za Serikali:** Utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano umejengwa katika misingi ya ushirikiano wa sekta ya umma, sekta binafsi na asasi za kiraia zikijumuisha watu binafsi, jamii, na taasisi zisizo za Serikali. Katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango, asasi zisizo za Serikali zinatarajiwu kushirikishwa kama wamiliki, washirika, wadau, wafadhili au wanufaika wa miradi ya maendeleo. Hata hivyo, baadhi ya mifumo ya kisheria na udhibiti itakayowezesha kufikiwa kwa ushirikishwaji wa asasi hizo katika shughuli zilizopangwa inatakiwa kuimarishwa au kuandaliwa.
- (d) **Kutambua na kuendeleza vyanzo vipyta na bunifu vya rasilimali fedha:** Licha ya vyanzo vya rasilimali fedha vya kawaida, Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano unatambua na unasisitiza umuhimu wa kuibua na kuendeleza vyanzo vipyta na bunifu vya rasilimali fedha. Vyanzo hivyo ni pamoja na mfuko wa mabadiliko ya tabianchi, hatifungani za Jamii na Maendeleo (Social Impact Bonds/Development Impact Bonds), hatifungani za manispaa, ukusanyaji wa rasilimali fedha kupitia mtando (crowdfunding), uwekezaji wenye tija na matokeo, hatifungani za watanzania wanaoishi nje ya nchi (diaspora bonds), hatifungani za kigeni, kutumia rasilimali fedha zitokanazo na kufutiwa madeni kugharamia huduma za afya (debt-to-health swaps), ugharamiaji wa bima na vihatarishi na hatifungani ya Kiislam (Sukuk). Ili kutumia fursa hizo, Serikali itaendelea kuimarisha makubaliano ya kiuchumi kikanda na kimataifa pamoja na Benki za Biashara na Taasisi za Fedha za kugharamia Maendeleo (Development Finance Institutions) hususan Benki ya Maendeleo TIB na Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania.

1.3. Mbinu za Kuandaa Mkakati wa Ugharamiaji

Maandalizi ya Mkakati wa Ugharamiaji yalihusisha mbinu mbalimbali zikijumuisha mapitio ya nyaraka za tafiti na sera, Mkakati wa Ugharamiaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, Tathmini ya Ugharamiaji wa Maendeleo – DFA na mijadala na wadau mbalimbali.

1.4. Mpangilio wa Kitabu

Mkakati huu umegawanyika katika sura nne (4) kama ifuatavyo: Sura ya Kwanza ni utangulizi; Sura ya Pili inawasilisha mwenendo wa ugharamiaji wa mipango ya maendeleo ya Taifa, ikijumuisha vyanzo vya fedha vya sekta ya umma na sekta binafsi; Sura ya Tatu inaelezea fursa na mikakati ya kuongeza rasilimali fedha za kugharamia utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa; na Sura ya Nne inaanisha vihatarishi na hatua za kukabilina navyo ili kufikia malengo ya Mkakati.

SURA YA PILI

MWENENDO WA UGHARAMIAJI WA MIPANGO

2.1. Utangulizi

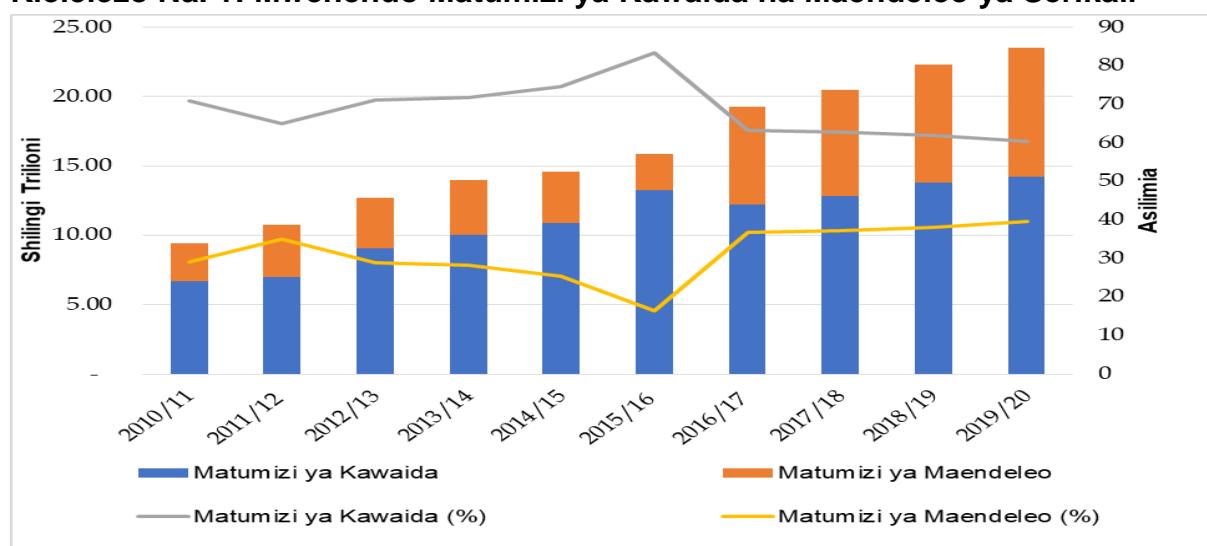
Sura hii inaelezea mwenendo wa ugharamiaji wa Mipango ya Maendeleo ya Taifa. Mwenendo wa ugharamiaji wa mipango unatokana na vyanzo vyta sekta ya umma, sekta binafsi na vyanzo bunifu.

2.2. Fedha za Umma

2.2.1. Mapato ya Ndani

Katika kipindi cha miaka kumi iliyopita (2010/11 – 2019/20), Bajeti ya Serikali imekuwa ikiongezeka kwa wastani wa asilimia 12.7 ambapo bajeti ya maendeleo imeongezeka kwa kasi zaidi (asilimia 17.2) ikilinganishwa na bajeti ya matumizi ya kawaida (asilimia 11.8). Sehemu kubwa ya bajeti ilitumika kwa matumizi ya kawaida, ikiwa ni wastani wa asilimia 68.5 kwa mwaka, na kiwango cha juu cha asilimia 83.5 kilitumika mwaka 2015/16 na kiwango cha chini cha asilimia 60.4 kilitumika mwaka 2019/20 (**Kielelezo Na. 1**). Matumizi ya maendeleo yalikua kwa wastani wa asilimia 31.5 kwa mwaka na kuimarika zaidi kati ya mwaka 2016/17 hadi 2019/20. Kupungua kwa matumizi ya kawaida na kuongezeka kwa matumizi ya maendeleo kunaakisi dhamira ya Serikali katika kutekeleza vipaumbele vyta Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano.

Kielelezo Na. 1: Mwenendo Matumizi ya Kawaida na Maendeleo ya Serikali

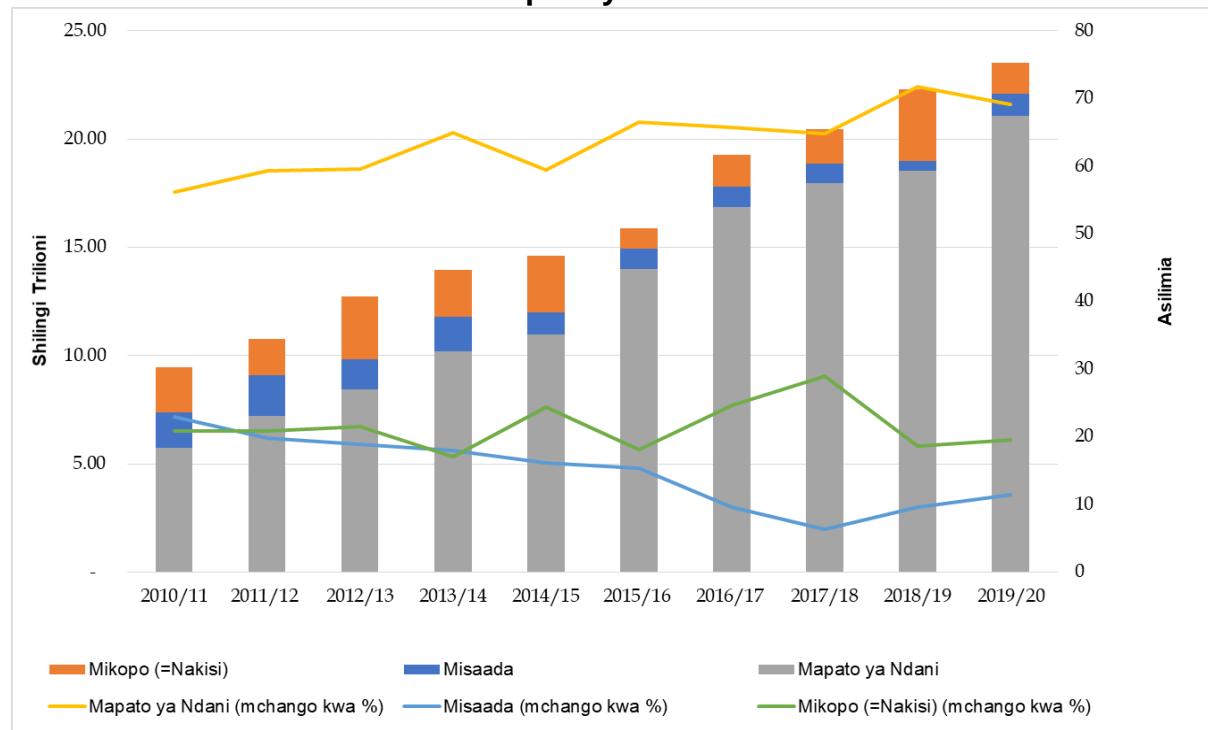

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2010/11 – 2019/20

Ongezeko la matumizi ya Serikali liligharamiwa na ongezeko la mapato ya Serikali, ikijumuisha mapato ya ndani (kodi na yasiyo ya kodi), misaada na mikopo. Katika kipindi cha miaka kumi iliyopita, mapato ya ndani yaliongezeka kwa wastani wa asilimia 15.4 kwa mwaka, yakichangia takribani asilimia 63.4 ya mapato ya Serikali. Aidha, katika kipindi hicho, wastani wa misaada na mikopo yenye masharti ya

kibiashara kwenye mapato ya Serikali ilikuwa asilimia 15.2 na asilimia 21.0, mtawalia (**Kielelezo Na. 2**). Hii inamaanisha kuwa mapato ya ndani ni chanzo muhimu cha kugharamia matumizi ya Serikali.

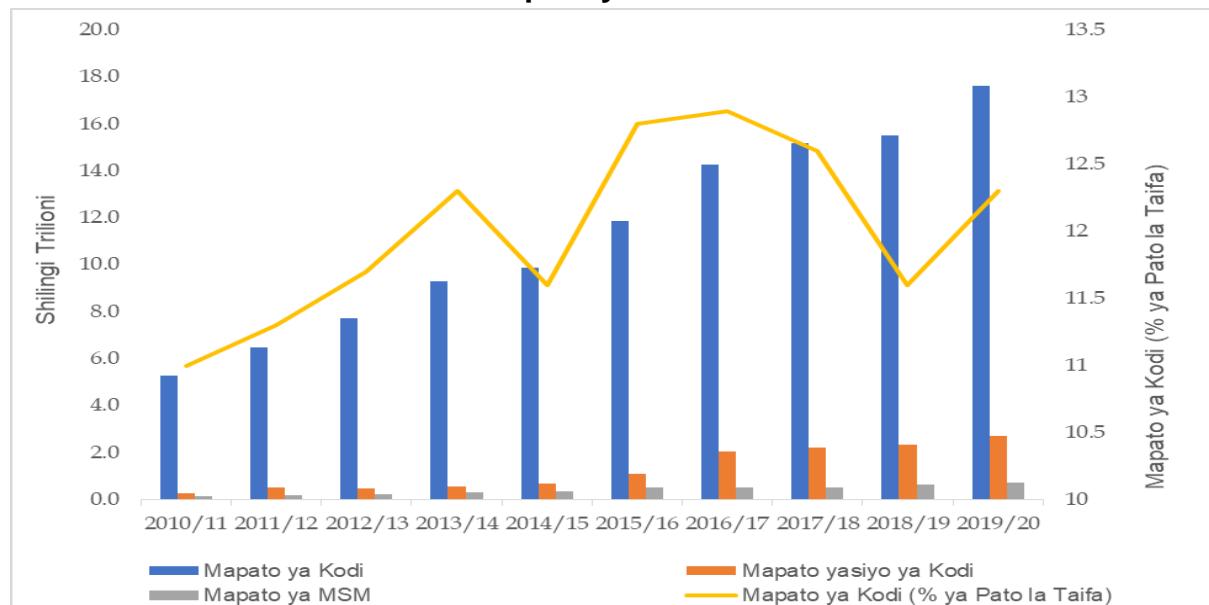
Kielelezo Na. 2: Mwenendo wa Mapato ya Serikali Mwaka 2010/11 – 2019/20

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2010/11 – 2019/20

Aidha, kwa kipindi cha miaka kumi iliyopita, mapato ya kodi yaliongezeka kutoka shilingi triliioni 4.43 mwaka 2010/11 hadi shilingi triliioni 17.47 mwaka 2019/20 sawa na ukuaji wa wastani wa asilimia 15.0 kwa mwaka (**Kielelezo Na. 3**). Kuongezeka kwa mapato ya kodi kunatokana na kuimarika kwa usimamizi wa kodi, hususan katika tathmini, ukusanyaji na usimamizi, pamoja na kuongezeka kwa wigo wa kodi. Vile vile, jitihada za kuhamasisha matumizi ya mashine za stakabadhi za kielektroniki - EFD ziliongeza ulipaji kodi kwa hiari. Mapato yasiyo ya kodi yaliongezeka kutoka shilingi bilioni 284.7 mwaka 2010/11 hadi shilingi bilioni 2,880.6 mwaka 2019/20. Ongezeko hilo lilitokana na kuboreshwa kwa makusanyo, ikijumuisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA, hususan matumizi ya Mfumo wa Serikali wa Kielektroniki wa Ukusanyaji wa Mapato - GePG.

Kielelezo Na. 3: Mwenendo wa Mapato ya Ndani Mwaka 2010/11 – 2019/20

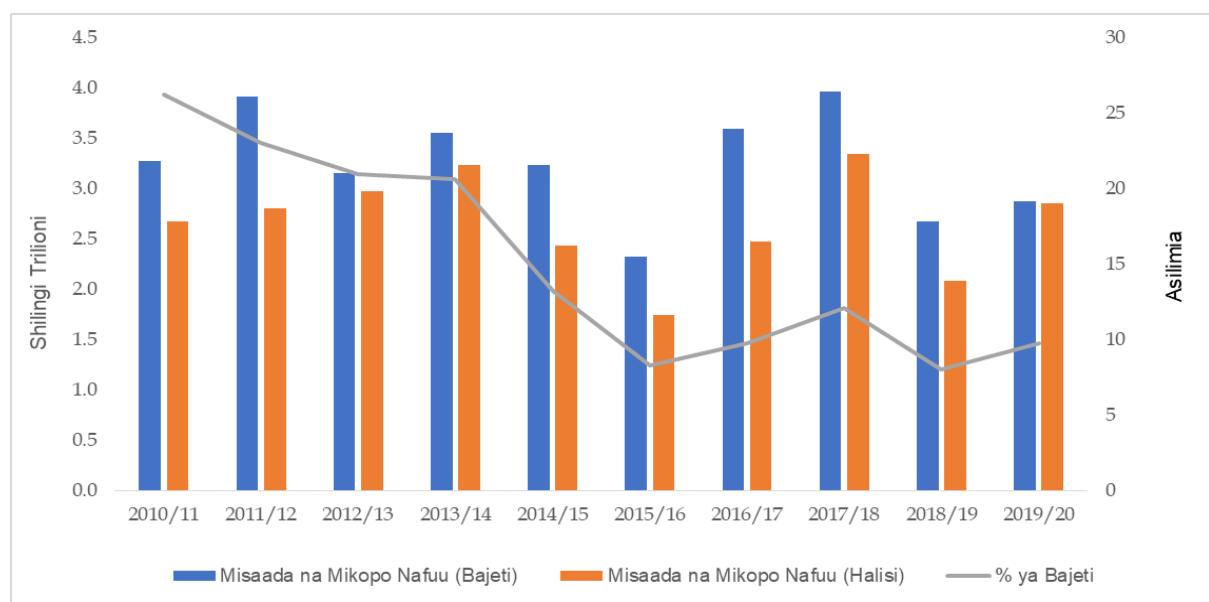
Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2010/11 – 2019/20

2.2.2. Misaada na Mikopo

2.2.2.1. Misaada na Mikopo Nafuu Kutoka Nje

Katika kipindi cha miaka kumi iliyopita, misaada na mikopo nafuu imekuwa chanzo muhimu cha nje cha fedha za umma. Hata hivyo, kuongezeka kwa mapato ya ndani kumesababisha kupungua kwa mchango wa vyanzo hivyo kutoka asilimia 28.2 mwaka 2010/11 hadi asilimia 8.7 mwaka 2019/20 (**Kielelezo Na. 4**). Hii inamaanisha kupungua kwa utegemezi wa bajeti ya Serikali.

Kielelezo Na. 4: Mwenendo wa Misaada na Mikopo Nafuu Mwaka 2010/11 – 2019/20

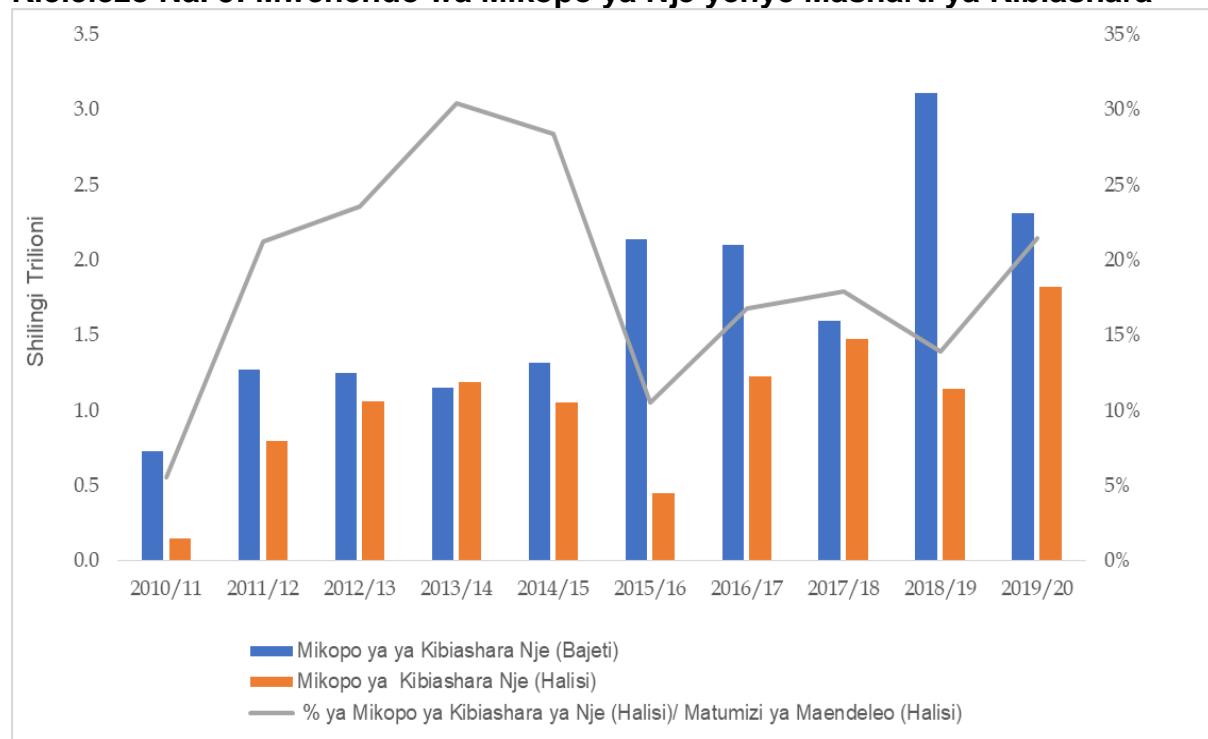

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2010/11 – 2019/20

2.2.2.2. Mikopo ya Nje yenyé Masharti ya Kibiashara

Uwiano wa mikopo ya nje yenyé masharti ya kibiashara kwa matumizi ya maendeleo ya Serikali umeongezeka kutoka asilimia nne (4) mwaka 2010/11 hadi asilimia 21.5 mwaka 2019/20 (**Kielelezo Na. 5**). Ongezeko hilo lilitokana na kupungua kwa mikopo nafuu iliyosababishwa na nchi kuingia katika uchumi wa kati na uhitaji wa Serikali katika kutekeleza miradi ya maendeleo. Hii inamaanisha kuwa, mikopo hiyo imekuwa ikielekezwa kwenye miradi ya maendeleo yenyé kuongeza mapato ili kulipa madeni pamoja na kuchochea ukua ji wa uchumi.

Kielelezo Na. 5: Mwenendo wa Mikopo ya Nje yenyé Masharti ya Kibiashara

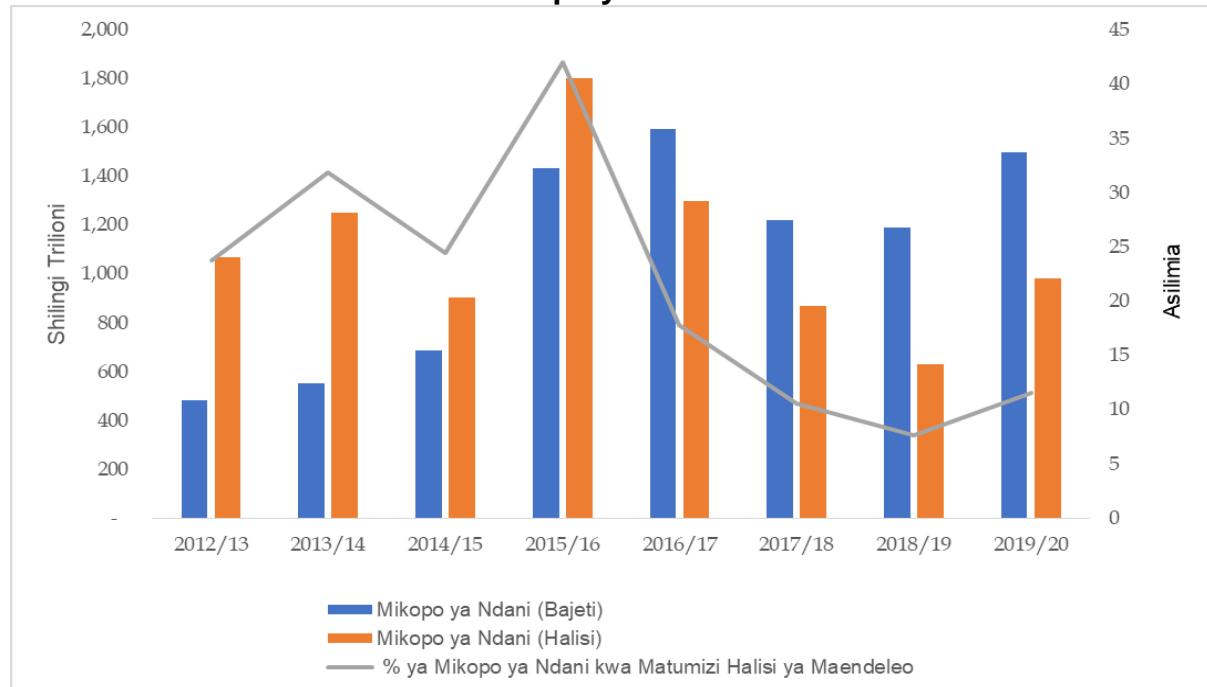

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2010/11 – 2019/20

2.2.2.3. Mikopo ya Ndani

Uwiano wa mikopo ya ndani kwa matumizi ya maendeleo ya Serikali umepungua kutoka asilimia 24 mwaka 2012/13 hadi asilimia 12.0 mwaka 2019/20 (**Kielelezo Na. 6**). Kupungua kwa mikopo ya ndani kumetokana na Serikali kupunguza kukopa katika soko la ndani ili kuchochea zaidi mikopo kwa sekta binafsi.

Kielelezo Na. 6: Mwenendo wa Mikopo ya Ndani

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2010/11 – 2019/20

2.2.2.4. Ugharamiaji wa Mabadiliko ya Tabianchi

Jitihada za kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi zimekuwa kiini cha ugharamiaji wa maendeleo. Katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, lengo lilikuwa kukusanya jumla ya shilingi milioni 705,250 sawa na dola za Marekani milioni 304 kutoka vyanzo vya Kimataifa vya Ugharamiaji wa masuala ya tabianchi unaosimamiwa na Makubaliano ya Umoja wa Mataifa kuhusu Mabadiliko ya Tabianchi (UNFCCC), ambayo inajumuisha mifuko ya *Green Climate Fund (GCF)* na *Global Environment Facility (GEF)*. Vyanzo vingine vya ugharamiaji wa mabadiliko ya tabianchi ni pamoja na Mfuko wa Nchi Maskini (LDCF), *Adaptation Fund (AF)* na Mifuko Maalumu ya Mabadiliko ya Tabianchi (SCCF), *Norfund*, *Finfund* na JECTRO. Ili kufikia shabaha iliyowekwa, ilipangwa kuanzisha taasisi za kitaifa za utekelezaji zenye ithibati na kuandaa mwongozo wa kupata fedha za ugharamiaji kuitia Mfumo wa Kitaifa wa Ugharamiaji wa Tabianchi (NCCFM).

Kwa upande wa Tanzania, Benki ya CRDB na Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira (NEMC) zimepewa ithibati hivyo kufuzu kupata fedha za ugharamiaji na kuchambua miradi ya mabadiliko ya tabianchi na mazingira. Pamoja na juhudhi hizo, hadi mwaka 2020, jumla ya shilingi bilioni 24.7 sawa na dola za Marekani milioni 10.7 zilipatikana ambazo ni asilimia 3.6 ya shabaha. Hii inaonesha umuhimu wa kuharakisha mchakato wa utoaji ithibati ili kuhamasisha taasisi za sekta binafsi na sekta ya umma kushiriki katika kutafuta fedha za kugharamia mabadiliko ya tabianchi. Aidha, kwa kuwa mifuko mingine ya ugharamiaji wa mabadiliko ya tabianchi kama vile GEF na SCCF haina sharti la taasisi kuwa na ithibati, mashirika

na taasisi yanahimizwa kuandaa maandiko kwa ajili ya kupata fedha za ugharamiaji wa masuala ya tabianchi. Mifuko hiyo inaendana na malengo ya maendeleo ya Taifa, Malengo ya Maendeleo Endelevu na Ajenda 2063 katika kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi na masuala ya mazingira.

2.3. Ugharamiaji Binafsi

2.3.1. Vyanzo Binafsi vya Ndani

2.3.1.1. Mikopo kwa Sekta Binafsi¹

Hadi mwaka 2019, jumla ya mikopo kwa sekta binafsi ilikuwa shilingi trilioni 20 ambapo kati ya hiyo, shilingi trilioni 14 zilielekezwa kwenye shughuli za biashara na shilingi trilioni 6.0 zilielekezwa kwenye shughuli binafsi. Mikopo ya nyumba ilichangia asilimia 3.0 ya mikopo yote kwa sekta binafsi. Katika kipindi cha miaka 10 iliyopita, sekta za biashara, uzalishaji viwandani na kilimo zilipata wastani wa asilimia 68 ya mikopo yote kwa sekta binafsi.

Katika kuboresha upatikanaji wa mikopo kwa sekta binafsi, Benki Kuu ya Tanzania ilichukua hatua mbalimbali zikiwemo: kupunguza riba ya kukopesha kutoka asilimia 7 (Agosti 2018) hadi asilimia 5 (Mei 2020); kupunguza kiwango cha chini cha kisheria cha amana za benki zilizopo Benki Kuu – SMR kutoka asilimia 7 (Julai 2019) hadi asilimia 6 (Juni 2020) ili kuongeza ukwasi katika benki; kuweka utaratibu ambaao unaruhusu benki kuchukua hadi asilimia 20 ya kiwango cha chini cha kisheria cha amana za benki - SMR kinachohitajika; kuondoa hitaji la kutenga asilimia moja (1) kwa mikopo yote yenye mwenendo mzuri; kupunguza kiwango hatarishi kwa baadhi ya mikopo inayostahiki ikiwemo mikopo kwa Serikali na benki za Kimataifa za daraja la kwanza; na kuboresha mifumo ya maoteo kwa ajili ya kuimarisha usimamizi wa sekta ya fedha.

2.3.1.2. Mtaji wa Sekta Binafsi

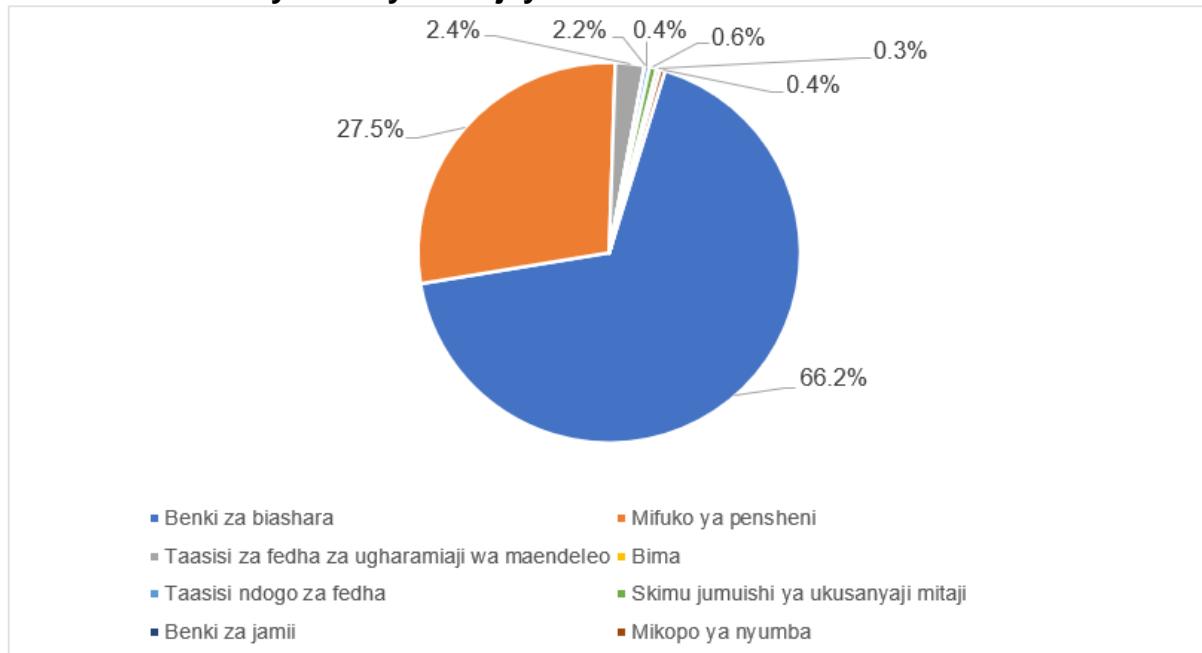
Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo (DFIs) na watu wenye mitaji mikubwa ni vyanzo vikuu vya mitaji binafsi vikichangia asilimia 52 ya fedha zote za uwekezaji kwa Afrika Mashariki katika kipindi cha mwaka 2017 na 2018. Vyanzo vingine ni pamoja na taasisi za kimataifa za usimamizi wa mali na mifuko ya pensheni ya kitaifa na kimataifa ambavyo vilichangia asilimia 34 ya mitaji yote. Mchango wa mifuko ya pensheni katika mitaji ya sekta binafsi unaendelea kuongezeka kutoka asilimia 15 kwa kipindi cha mwaka 2015 – 2016, na asilimia 19 kwa mwaka 2017- 2018. Sehemu kubwa ya mitaji inayoingia Afrika Mashariki inatokana na kampuni za Ulaya (asilimia 33), ikifuatiwa na kampuni zilizosajiliwa katika ukanda wa Afrika Mashariki (asilimia 20). Uwekezaji binafsi kutoka ukanda wa Afrika Mashariki umeongezeka na kufikia asilimia 97 mwaka 2019 kutoka asilimia 72 mwaka 2015.

Mwaka 2018, mtaji wa sekta binafsi Tanzania umekuwa ukichangiwa na benki za

¹ Mikopo kwa sekta binafsi hupimwa kama tofauti ya hisa kwa muda.

biashara kwa takribani shilingi bilioni 29,023.8, sawa na asilimia 66.2 ya mali za taasisi za fedha; mifuko ya pensheni ikiwa na shilingi bilioni 12,042.1 (asilimia 27.5) na Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo (DFIs) zenyé thamani ya shilingi bilioni 1,037.2 (asilimia 2.4); benki za jamii, mikopo ya nyumba, taasisi ndogo za fedha na miradi ya pamoja ilikuwa na asilimia 1.8 ya jumla ya mali za taasisi za fedha (**Kielelezo Na. 7**).

Kielelezo Na. 7: Vyanzo vya Mitaji ya Sekta Binafsi Nchini

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango² 2020

2.3.1.3. Dhamana za Kampuni na Soko la Mitaji

Kampuni za fedha zimechukua sehemu kubwa ya soko la dhamana za kampuni nchini ambapo soko hilo lina dhamana sita (6) za kampuni kama ifuatavyo: dhamana mbili (2) zilizotolewa na Benki ya NMB na *Tanzania Mortgage Refinance Company (TMRC)*, na mbili (2) zilitolewa na Benki ya Exim na Benki ya “*The Eastern and Southern African Trade and Development Bank*” ambayo hapo awali ilijulikana kama Benki ya PTA. Hadi mwaka 2019, deni katika dhamana za kampuni lilifikia shilingi bilioni 176, ambayo ni zaidi ya mara tatu (3) ya deni la mwaka 2013. Aidha, shughuli za biashara katika masoko ya dhamana za kampuni zimekuwa zikiongezeka licha ya ushiriki mdogo wa mifuko ya hifadhi ya jamii.

Changamoto zinazokwamisha ukuaji wa soko la mitaji nchini ni pamoja na: kiwango kidogo cha elimu ya fedha na uelewa mdogo wa jamii juu ya bidhaa na huduma za soko la mitaji; kutokuwa na utamaduni wa kuweka akiba/amana mionganini mwa watanzania unaosababisha kiwango cha chini cha ushiriki katika masoko ya mitaji; kukosekana kwa fursa zinazokidhi matakwa ya wawekezaji za bidhaa za akiba au

² Mpango Kabambe wa Mendeleo wa Sekta ya Fedha 2020/21 – 2029/30

amana katika sekta ndogo ya soko la mitaji; hofu ya kukosa umiliki, hofu ya hisa kuchukuliwa na wanahisa wakubwa wa kampuni binafsi na kukosekana kwa utayari kwa kampuni binafsi kukidhi masharti/vigezo vya utoaji wa taarifa za fedha.

2.3.1.4. Akiba ya Fedha ya Ndani

Akiba ya fedha ya ndani inajumuisha akiba ya wananchi, sekta binafsi na sekta ya umma ambayo ni chanzo muhimu cha uwekezaji. Hivyo uwiano mkubwa wa akiba ya fedha ya ndani kwa Pato la Taifa huakisi upatikanaji wa mitaji ya uwekezaji. Kwa kipindi cha muongo mmoja uliopita, kiwango ghafi cha akiba nchini kimekuwa cha kuridhisha ambapo kiwango hicho kimeongezeka kutoka shilingi trillioni 5.7 mwaka 2010 hadi shilingi trillioni 23.9 mwaka 2019. Ongezeko hili ni sawa na ukuaji wa wastani wa asilimia 22.8 kwa mwaka. Mchango wa akiba ya fedha katika Pato la Taifa ulifikia asilimia 17.1 mwaka 2019 kutoka asilimia 13.1 mwaka 2010. Aidha, mwenendo wa kiwango cha akiba ya fedha ya ndani huendana na mwenendo wa amana katika benki. Katika kipindi cha miaka 10 iliyopita, kiwango cha amana katika benki kiliongezeka kutoka shilingi trillioni 9.7 mwaka 2010 hadi shilingi trillioni 22.7 mwaka 2019.

2.3.1.5. Uwekezaji Binafsi

Katika kipindi cha muongo mmoja uliopita, kiwango cha mtaji ghafi usiohamishika wa sekta binafsi (Private Sector Gross Fixed Capital Formation) kiliongezeka kutoka shilingi bilioni 14 mwaka 2010 hadi bilioni 60 mwaka 2019, sawa na ukuaji wa wastani wa asilimia 18 kwa mwaka. Ukuaji huu ni asilimia mbili (2) zaidi ya wastani wa ukuaji wa mtaji ghafi usiohamishika wa sekta ya umma (Public Sector GFCF). Mchango wa mtaji ghafi usiohamishika wa sekta binafsi kwenye uchumi umeongezeka na kufikia asilimia 27 mwaka 2019 kutoka asilimia 24 mwaka 2010. Ukuaji wa mtaji ghafi usiohamishika wa sekta binafsi umechangiwa na uwekezaji unaofanywa na sekta hiyo katika majengo kwa ajili ya makazi binafsi na ya kibiashara pamoja na usafirishaji.

2.3.2. Vyanzo Binafsi kutoka Nje

2.3.2.1. Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje (FDI)

Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje unajumuisha mali zinazomilikiwa na wageni nchini. Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje huvutiwa na mtizamo wa muda mrefu wa wawekezaji kuhusu amani, utulivu wa kisiasa, hali ya utulivu wa uchumi jumla nchini, gharama ndogo ya uzalishaji zikijumuisha gharama za nguvukazi, mifumo wezeshi ya kisheria kwa wawekezaji na fursa za uwekezaji. Katika kipindi cha utelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, Tanzania iliendelea kuvutia wawekezaji wa nje. Mitaji ya Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje imekuwa ikiongezeka mwaka hadi mwaka kama inavyoonekana kwenye **Jedwali Na. 1**. Sekta zilizovutia zaidi Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje ni shughuli za uchimbaji wa madini na mawe, fedha na bima, chakula na malazi, viwanda na kilimo. Nchi zilizowekeza zilikuwa Uingereza, Afrika ya Kusini, Kenya, Ujeruman, Uhlanzi, China, India, Mauritius, Oman, Umoja wa

Falme za Kiarabu, Canada na Marekani.

Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka nje huleta mitaji pamoja na teknolojia mpya na uwezo wa kiutendaji. Miogoni mwa changamoto zinazojitokeza mara kwa mara ni muda wa kuhudumia wawekezaji na usimamizi wa vivutio vya uwekezaji pamoja na gharama za upatikanaji wa vibali (kazi, ukaazi, majengo na leseni na uidhinishaji wa uwekezaji). Aidha, Serikali ilianzisha Kituo cha Pamoja (One Stop Centre) cha kushughulikia masuala ya wawekezaji katika Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC) ili huduma zote muhimu ziweze kupatikana sehemu moja na kuokoa muda wa wawekezaji na kupunguza gharama ya kufuatilia vibali kutoka ofisi moja hadi nyininge.

Jedwali Na. 1: Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje

Mwaka	2016	2017	2018	2019
Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje (Dola za Marekani)	755.4	937.7	971.6	990.6

Chanzo: Benki Kuu ya Tanzania

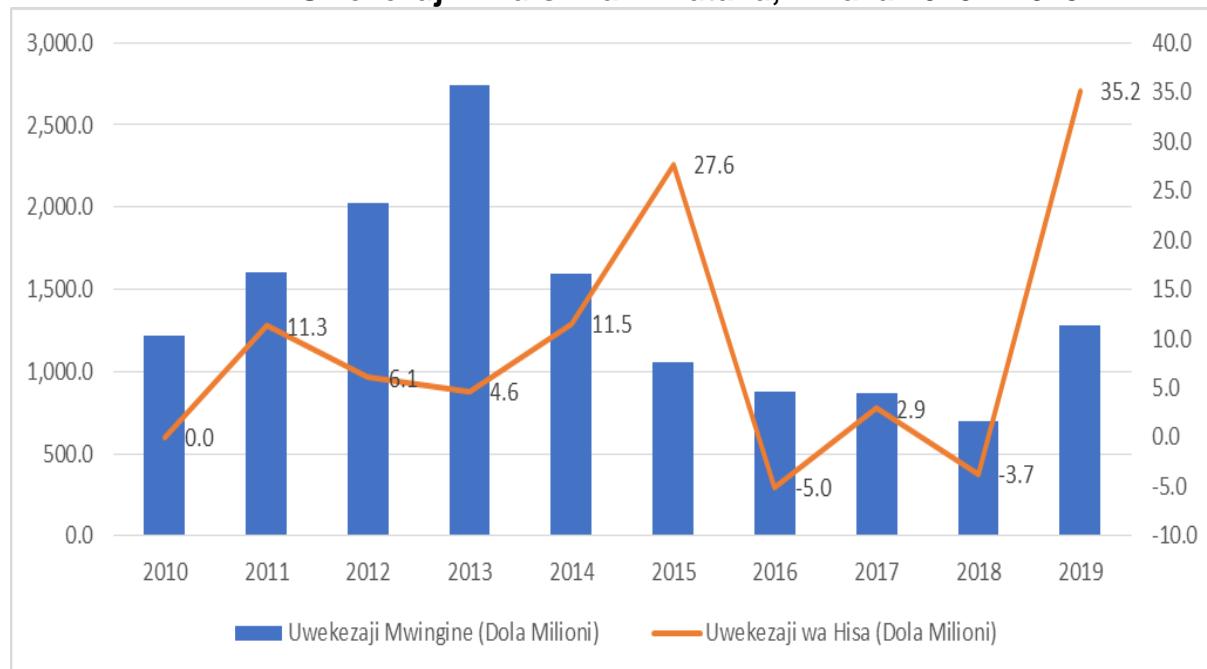
2.3.2.2. Uwekezaji wa Hisa (Portfolio Investment)

Uwekezaji wa hisa (portfolio investment) ni uwekezaji wa mitaji katika kampuni ambapo wawekezaji wa nje wanamiliki hisa chini ya asilimia 10 hivyo kukosa haki ya maamuzi. Kwa kipindi cha muongo mmoja uliopita, uwekezaji wa hisa umekuwa usiotabirika. Kati ya mwaka 2011 na 2019, kiwango cha uwekezaji kilongezeka kutoka dola za Marekani milioni 11.3 hadi dola za Marekani milioni 35.2. Hata hivyo, mwenendo wa jumla unaonesha kuwa uwekezaji kuitia masoko unakua kuitia hisa (**Kielelezo Na. 8**). Pamoja na ukuaji huo, mchango wa uwekezaji hisa katika uwekezaji binafsi wa nje umeendelea kuwa chini ya asilimia moja (1).

2.3.2.3. Uwekezaji Mwingine Binafsi wa Kimataifa

Uwekezaji mwingine binafsi wa kimataifa ulijumuisha mikopo ya biashara kutoka kwa wadau wapya wa maendeleo. Katika mwaka 2019, uwekezaji binafsi wa kimataifa ulikuwa dola za Marekani milioni 1,282.4 ikiwa ni ongezeko la asilimia tano (5) kutoka dola za Marekani milioni 1,221.5 mwaka 2010. Kiwango cha juu cha uwekezaji kutokana na Uwekezaji Binafsi wa Kimataifa kilifikiwa mwaka 2013 ambapo uwekezaji ulikuwa dola za Marekani milioni 2,745 na kiwango cha chini kilikuwa dola za Marekani milioni 700.3 mwaka 2018 (**Kielelezo Na. 8**). Mwenendo huu ultokana na kupungua kwa ugharamiaji wa uwekezaji binafsi kutoka nje kuitia mikopo kutoka kwa wadau wapya wa maendeleo mwaka 2017. Sehemu kubwa ya uwekezaji mwingine ilielekezwa kwenye mikopo ya muda mrefu na uwekezaji wa kibiashara katika huduma za fedha na bima, uzalishaji viwandani na kilimo.

Kielelezo Na. 8: Mwenendo wa Uwekezaji kupitia Masoko ya Fedha na Uwekezaji Binafsi wa Kimataifa, Mwaka 2010 – 2019

Chanzo: Benki Kuu ya Tanzania, 2010 - 2019

2.3.2.4 Fedha Zinazotumwa kutoka Nje

Mwenendo wa mtiririko wa fedha zinazotumwa kutoka nje unaonesha kutobadilika katika kipindi cha kuanzia mwaka 2012 hadi 2019. **Jedwali Na. 2** linaonesha mtiririko wa uhamishaji wa fedha binafsi kuingia nchini kuanzia mwaka 2012 hadi 2019. Mtiririko huu unahusisha shughuli binafsi za kuhamisha fedha kutoka kwa wahamiaji kwenda kwa ndugu, jamaa, marafiki na familia katika kushughulikia mahitaji mbalimbali. Fedha hizi zinaongeza moja kwa moja kipato kwa kaya zinazopokea pamoja na rasilimali fedha na akiba nchini hivyo kuongeza mitaji ya uwekezaji nchini.

Jedwali Na. 2: Uingizaji wa Fedha kutoka Nje Kuingia Nchini Mwaka 2012 – 2019 (dola za Marekani milioni)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Uingizaji Fedha kutoka Nje ya Nchi	368,70	351,74	357,61	365,31	371,55	363,85	365,48	371,41

Chanzo: Viashiria vya Maendeleo ya Dunia

Kwa ujumla, sura hii imeangazia masuala mbalimbali pamoja na: hitaji la kupanua wigo wa kodi na kutumia vyanzo bunifu vya ugharamiaji wa maendeleo; kuimarisha uwekezaji wa sekta binafsi; na kuandaa mazingira wezeshi kwa sekta binafsi kukua na kushamiri.

SURA YA TATU

FURSA NA MIKAKATI YA KUONGEZA RASILIMALI FEDHA KWA AJILI YA KUGHARAMIA MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO

3.1. Utangulizi

Sura hii inaelezea fursa zilizopo katika vyanzo vya mapato vya ndani na nje vya sekta binafsi na sekta ya umma katika kugharamia utekelezaji wa maeneo ya kipaumbele yaliyoainishwa katika Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano. Aidha, sura hii inaainisha mikakati mbalimbali itakayotumika kuwezesha upatikanaji wa rasilimali fedha.

3.2. Gharama za Utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano

Utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano unakadirwa kugharimu shilingi trilioni 114.8 ikijumuisha mapato kutoka vyanzo vya sekta ya umma na sekta binafsi. Kiwango hicho ni zaidi kwa asilimia 6.7 ya kiwango cha fedha kilichokadirwa kugharamia Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano cha shilingi trilioni 107. Mpango utagharamiwa kuitia bajeti ya maendeleo ya Serikali inayokadirwa kuwa shilingi trilioni 74.2, sawa na ongezeko la asilimia 25.8 ya bajeti ya maendeleo ya Serikali ikilinganishwa na shilingi trilioni 59.0 zilizokadirwa kutumika katika utekelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano.

Vyanzo vya mapato vya ndani vinakadirwa kuchangia shilingi trilioni 62.0 na misaada ya nje pamoja na mikopo vinakadirwa kuchangia shilingi trilioni 12.2. Aidha, vyanzo kutoka sekta binafsi vinakadirwa kuchangia jumla ya shilingi trilioni 40.6. Vyanzo vya mapato ya Serikali vinajumuisha mapato ya kodi na yasiyo ya kodi, misaada na mikopo kutoka ndani na nje. Sekta Binafsi itahusishwa katika ugharamiaji wa Mpango kuitia Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi (PPP) na uwekezaji wa pamoja kwa mfumo wa *Joint Venture (JV)*. Mchanganuo wa vyanzo vya mapato vya kugharamia Mpango umeainishwa katika **Jedwali Na. 3**.

Jedwali Na. 3: Rasilimali Fedha za Kugharamia Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (Shilingi Milioni)

	Maoteo ya Bajeti					Shilingi Milioni	
	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	JUMLA	
Mapato ya Ndani	26,032,576	28,214,919	30,852,142	33,503,374	36,059,574	154,662,586	
Mapato ya Kodi	22,178,721	24,104,998	26,269,832	28,574,140	30,658,286	131,785,977	
Yasiyo ya Kodi	2,989,998	3,192,899	3,606,752	3,885,388	4,299,588	17,974,625	
Mapato ya Mamlaka za Serikali za Mitaa	863,858	917,022	975,558	1,043,847	1,101,700	4,901,985	
Misaada	1,138,076	959,108	865,416	745,557	520,261	4,228,418	
Ugharamiaji	2,933,636	2,880,930	2,345,708	2,136,303	2,051,673	12,348,250	
Nje (<i>Net</i>)	1,154,884	1,097,745	429,783	58,989	-178,308	2,563,093	
Mikopo Nafuu	1,817,847	1,706,574	1,663,106	1,627,871	1,596,144	8,411,542	
Mikopo ya Kibashara	2,352,107	2,421,900	1,840,650	1,745,450	1,646,775	10,006,882	
Malipo ya Deni	-3,015,070	-3,030,729	-3,073,973	-3,314,332	-3,421,227	-15,855,330	
Ndani (<i>Net</i>)	1,838,796	1,783,185	1,915,925	2,077,315	2,229,981	9,845,201	
NDF	1,838,796	1,783,185	1,915,925	2,077,315	2,229,981	9,845,201	
Kusogea Mbele Malipo ya Mtaji (<i>Rollover</i>)	3,150,337	3,050,728	3,070,117	3,264,332	3,321,227	15,856,741	
Jumla: Bajeti ya Serikali	36,329,740	38,136,414	40,207,356	42,963,899	45,373,962	203,011,371	
Jumla Rasilimali Zote za Umma Mpango wa III	13,326,788	14,023,994	14,936,994	15,815,289	16,214,611	74,317,676	
Nje	10,370,865	11,408,312	12,459,472	13,564,196	14,220,541	62,023,386	
Ndani	2,955,923	2,615,682	2,477,522	2,251,093	1,994,071	12,294,291	
Jumla Rasilimali Sekta Binafsi	4,132,000	4,546,000	9,076,000	12,297,000	10,560,000	40,611,000	
Miradi ya PPP	1,355,000	719000	5,165,000	7,902,000	5,887,000	21,028,000	
Miradi ya Ubia (JV)	2,777,000	3,827,000	3,911,000	4,395,000	4,673,000	19,583,000	
Jumla: Rasilimali zote Mpango wa III	17,387,855	18,569,994	24,012,994	28,112,289	26,774,611	114,828,676	
Pato la Taifa (Bei ya Soko) – Milioni	163,879,616	174,534,634	185,936,799	198,952,375	212,879,041		

	Maoteo ya Bajeti					Shilingi Milioni
	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	JUMLA
Kodi: Uwiano/Pato la Taifa	13.5%	13.8%	14.1%	14.4%	14.4%	
Isiyo ya Kodi: Uwiano/Pato la Taifa	1.8%	1.8%	1.9%	2.0%	2.0%	
Fedha za Halmashauri	0.5%	0.5%	0.5%	0.5%	0.5%	
Mapato ya Ndani/Pato la Taifa	15.9%	16.2%	16.6%	16.8%	16.9%	
NDF /Pato la Taifa	1.1%	1.0%	1.0%	1.0%	1.0%	
Sekta ya Umma Mpango wa III /Jumla ya Bajeti	36.6%	36.8%	37.1%	36.8%	35.7%	36.6%

3.3. Fedha za Umma

3.3.1. Mapato ya Ndani

Vyanzo vya mapato ya ndani vinajumuisha vyanzo vya kawaida na vyanzo bunifu.

Fursa za Vyanzo vya Kawaida vya Mapato ya Ndani: Mapato ya ndani yanachangia kwa kiasi kikubwa katika ugharamiaji wa maendeleo. Vyanzo vya kawaida ni mapato ya kodi, mapato yasiyo ya kodi na mapato ya Mamlaka za Serikali za Mitaa. Katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango, uwiano wa mapato ya ndani kwa Pato la Taifa, unatarajiwa kuwa kati ya asilimia 15.9 na asilimia 16.9.

Jedwali Na. 4 linaelezea kwa kifupi makadirio yatakayopatikana kutoka vyanzo vya umma vya mapato ya ndani. Kodi itokanayo na uagizaji wa bidhaa nje na kodi ya mapato (zinachangia wastani wa asilimia 65 ya mapato) zimebaki kuwa vyanzo muhimu vya mapato ya kodi. Kodi hizi pamoja na kodi kwenye bidhaa za ndani (hususan ushuru wa bidhaa kwenye bidhaa zinazozalishwa nchini na Kodi ya Ongezeko la Thamani - VAT), zinatarajiwa kukua sanjari na ukuaji wa uchumi na kuimarika kwa usimamizi wa kodi. Hata hivyo, uwiano wa mapato ya kodi kwa Pato la Taifa unatarajiwa kuwa kati ya asilimia 13.5 na asilimia 14.4.

Sehemu kubwa ya mapato yasiyo ya kodi ni ziada ya uwekezaji wa mashirika ya umma, gawio na faida zitokanazo na uwekezaji (ni chini ya asilimia 2 ya Pato la Taifa). Hivyo, ni muhimu kuboresha vyanzo vya mapato yasiyo ya kodi kwa kuzingatia juhudzi za Serikali za kuboresha utendaji wa mashirika ya umma. Serikali imeongeza mchango kwenye uchimbaji madini, kilimo na kampuni za ujenzi na kutumia vigezo vinavyotumiwa na mashirika ya umma katika ununuzi wa bidhaa na huduma. Usimamizi madhubuti wa mashirika ya umma ni muhimu kwa kutambua uwezo na fursa zilizopo kwenye chanzo hiki.

Aidha, Mamlaka za Serikali za Mitaa (MSM) zinakusanya ada, tozo na faini katika huduma mbalimbali. Mapato hayo mara nyingi hutumika kwa matumizi ya kawaida kwa mamlaka hizo ambayo ni chini ya asilimia nne (4) ya mapato yote na chini ya asilimia 0.5 ya Pato la Taifa.

Jedwali Na. 4: Makadirio ya Mapato ya Ndani (2020/21 hadi 2025/26) (Shillingi Trillioni)

	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Jumla
Kodi	22.098	24.105	26.270	28.574	30.658	131.705
Mapato yasiyo ya Kodi	3.071	3.192	3.607	3.885	4.300	18.056
Mapato ya MSM	0.864	0.917	0.976	1.044	1.102	4.902
Jumla	26.033	28.215	30.852	33.503	36.040	154.663

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati ya Kuimarishe Mapato ya Ndani

Maboresho mbalimbali ya kodi yanatarajiwa kuchangia katika kuboresha makusanyo ya mapato ya kodi ikiwemo:

1. Kuimarishe ukusanyaji wa kodi mbalimbali ikiwemo kodi ya mapato, ushuru wa uagizaji bidhaa, ushuru wa bidhaa na Kodi ya Ongezeko la Thamani. Hii inahusisha hatua mbalimbali zikiwemo:
 - (i) Kutumia mifumo ya kisasa ya TEHAMA ili kurahisisha ulipaji wa kodi, sanjari na kuimarishe matumizi ya mitandao ili kupunguza makosa ya kibinadamu hivyo kuongeza ufanisi, imani kwa walipa kodi na kuziba mianya ya utoaji na upokeaji rushwa;
 - (ii) Kuimarishe uandikishaji na utambuzi wa watu na biashara na kuwianishwa na taarifa za fedha ili kuongeza uhiari wa mlipa kodi. Hii itawezeshwa kwa kuunganisha taarifa za utambulisho wa mlipa kodi (TIN) na utambuzi wa uitaifa (NID) hivyo kuhakikisha malipo yote na miamala yenye manufaa ya kodi yanatambuliwa na mifumo hiyo;
 - (iii) Kuimarishe uwezo wa Mamlaka ya Mapato Tanzania katika kufuatilia vitendo vya ukwepajji kodi kama vile changamoto zinazohusiana na miamala kwa bei zisizoendana na bei halisi ya soko baina ya kampuni mama na kampuni tanzu (transfer pricing) na udanganyifu katika ankara za malipo (invoice mispricing);
 - (iv) Kuanzisha mifumo na kuimarishe uwezo wa kuharakisha taratibu za ukusanyaji wa kodi na kufuatilia mizigo bandarini au mipakani, bandari kavu na mizigo inayosafirishwa nje ya nchi;
 - (v) Kuimarishe ukaguzi wa madini ikijumuisha thamani, kiasi, ujazo wa madini yaliyomo na ukaguzi wa mara kwa mara wa mauzo ya kampuni za madini, kuongeza makusanyo ya kodi na mrabaha katika uchimbaji, uchakataji, uzalishaji na uuzaji wa rasilimali za madini. Kuimarishe uwezo wa Tume ya Madini na Taasisi ya Uhamasishaji Uwazi na Uwajibikaji katika Rasilimali za Madini, Mafuta na Gesi Asilia (TEITI);
 - (vi) Kufanya mapitio ya misamaha ya kodi na punguzo la kiwango cha kulipa kodi ili kuwapa motisha wawekezaji;
 - (vii) Kuendelea kutoa elimu kwa walipa kodi ili kuongeza ulipaji wa kodi kwa hiari; na
 - (viii) Kuanzisha ofisi ya kusikiliza na kushughulikia malalamiko ya walipa kodi.
2. Kupanua wigo wa kodi katika maeneo mbalimbali yakiwemo:
 - (i) Kuendelea na urasimishaji wa sekta isiyo rasmi na kutoza kodi mapato ambayo hayapiti katika mifumo ya mishahara. Katika kufanikisha hili, matumizi ya namba ya utambulisho wa mlipa kodi au kitambulisho cha Taifa pamoja na namba za simu zilizosajiliwa ni muhimu ili kuwezesha upatikanaji wa taarifa za miamala inayohusiana na kodi;
 - (ii) Kuhamasisha ulipaji kodi kwa hiari katika sekta isiyo rasmi kwa kujumuisha walipa kodi kwenye mfumo rasmi wa kodi na kutumia

- TEHAMA, kutambua shughuli muhimu za kiuchumi na utoaji wa elimu ya mlipa kodi; na
- (iii) Kuongeza wigo wa kodi kikanda na kisekta, ikijumuisha kuimarisha ukusanyaji wa kodi ya majengo mijini na vijiji.
3. Kukuza mtaji na usimamizi wa mashirika ya umma. Hii inalenga kuimarisha utendaji bora katika kutoa huduma, kutekeleza shughuli za Serikali na kutokomeza vitendo vya rushwa. Aidha, mashirika ya umma yatawekeza kimkakati ili kuongeza gawio na faida zitokanazo na uwekezaji kwa Serikali. Mionganoni mwa mashirika ya umma yanayohitaji kuongezewa mtaji ni Benki ya Maendeleo TIB na Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania.
4. Kuwezesha uanzishwaji wa Kampuni Maalumu za Kusimamia Uwekezaji wa Umma (Special Purpose Vehicle – SPV) katika ngazi ya kitaifa na Mamlaka ya Serikali za Mitaa ili kusimamia Uwekezaji wa Pamoja (Joint Ventures) ambao Serikali ina maslahi badala ya kusimamiwa moja kwa moja na Serikali.
5. Kupunguza matumizi yasiyo ya kipaumbele na kuongeza ufanisi wa bajeti ya Serikali. Hii inajumuisha kuimarisha taasisi za Serikali katika kusimamia, kutumia au kudhibiti rasilimali za umma kwa ufanisi ili ziweze kutoa huduma bora kwa gharama nafuu. Aidha, uwazi na ushirikishwaji katika uandaaji wa mipango na bajeti ni muhimu. Hatua hizi zitaimarisha ulipaji kodi kwa hiari kwa kuwa walipakodi wataona manufaa kutokana na kodi wanazolipa.
6. Kuhakikisha usambazaji na utekelezaji wa miongozo iliyopo katika Mwongozo wa Upangaji Miradi na Majadiliano kwa Ajili ya Kupata Mikopo, Kutoa Dhamana na Kupokea Misaada. Miongozo hiyo inatoa nafasi ya kuimarisha upatikanaji wa mikopo ya ndani na nje kwa kuzingatia:
- (i) Kuongezeka kwa ufanisi katika maandalizi, utekelezaji na usimamizi wa miradi;
 - (ii) Kuongezeka kwa ugharamiaji wa miradi ambayo inaendana na vipaumbele vya Taifa;
 - (iii) Kupunguzwa kwa gharama za majadiliano na kuharakisha michakato ya ukopaji;
 - (iv) Kupungua kwa gharama na vihatarishi kuhusu kutafuta mikopo, kutoa dhamana na kupokea misaada;
 - (v) Kuimarishwa kwa uwazi kwa Serikali katika michakato ya utafutaji wa mikopo, kutoa dhamana na kupokea misaada;
 - (vi) Kuboreshwaa kwa uratibu na umiliki wa miradi kwa Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali zinazohusika na ugharamiaji na utekelezaji wa miradi kuitia Mfumo wa Kitaifa wa Kusimamia Miradi ya Maendeleo;
 - (vii) Kuimarishwa kwa usimamizi wa Deni la Taifa;
 - (viii) Kuwianisha taratibu zinazotumika katika mashirikiano kati ya Serikali,

- wafadhili na wakopeshaji; na
- (ix) Kupunguza gharama za ukopaji na kuimarisha ubora wa miradi ili kupata thamani ya fedha.

3.3.2. Mikopo na Misaada ya Nje

3.3.2.1. Misaada ya Nje

Misaada ya nje itokanayo na mashirikiano baina ya nchi mbili, mashirika ya kimataifa na ushirikiano wa kikanda imekuwa moja ya vyanzo vya kawaida vya muda mrefu vya Serikali katika kugharamia miradi ya maendeleo. Hivyo, ni muhimu kuimarisha hatua za kujenga imani baina ya Serikali na Washirika wa Maendeleo, kutumia kikamilifu fursa zilizopo na kutafuta fursa mpya. Hatua hii ni muhimu kwa kipindi cha miaka mitano ijayo ambapo misaada ya nje inakadirisha kuwa shilingi trilioni 3.487 (**Jedwali Na. 5**). Licha ya maoteo ya kupungua kwa misaada ya nje kutoka shilingi trilioni 1.127 mwaka 2021/22 hadi shilingi trilioni 0.434 mwaka 2025/26 sawa na upungufu wa asilimia 38.5, mchango wake ni chanzo muhimu katika ugharamiaji wa Mpango. Vile vile, utafutaji wa vyanzo vingine vya rasilimali fedha ni muhimu ili kufikia malengo ya ajenda za kitaifa na Kimataifa ikijumuisha Malengo ya Maendeleo Endelevu na Ajenda ya Addis Ababa - 2063 na hivyo, inadhihirisha uhitaji wa utekelezaji madhubuti wa Mkakati huu.

Jedwali Na. 5: Makadirio ya Misaada ya Nje Kuanzia Mwaka 2021/2022 hadi 2025/2026 (Shilingi Trilioni)

	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Jumla
Misaada ya Nje	1.270	0.659	0.677	0.589	0.434	3.487

Mikakati Inaopendekezwa

Ili kutumia chanzo hiki kikamilifu Serikali itaendelea:

- (i) Kuchukua hatua muhimu za kujenga imani kwa Washirika wa Maendeleo ikijumuisha kuimarisha hatua za uratibu, uwazi na uwajibikaji;
- (ii) Kuimarisha ushirikiano wa kikanda, Mashirika ya kimataifa na baina ya nchi na nchi kutaimarisha ushirikiano na Washirika wa Maendeleo;
- (iii) Kuzingatia kanuni za Mfumo wa Ushirikiano wa Maendeleo (DCF) (Tazama Boksi Na. 1) ambazo zitasimamia ushirikiano mzuri na Washirika wa Maendeleo;
- (iv) Kukuza sekta za kijamii na programu endelevu ambazo zina uwezekano mkubwa wa kupata ufadhili wa misaada.
- (v) Kupanua wigo wa washirika wa maendeleo katika utoaji wa misaada kama watoa misaada wapya wanaibuka na kujihusisha na nchi zinazoendelea na juhudhi kuelekezwa katika kuwashirikisha kwenye mkakati wa maendeleo wa Tanzania; na
- (vi) Kuendeleza zaidi ushirikiano wa Kusini/ Kusini ambao unaweza kuwa nyenzo muhimu kwa uhamishaji wa maarifa bila masharti yanayoweza kulipiwa.

Boksi Na. 1: Misingi Inayoongoza Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo

1. Serikali ya Tanzania itasimamia uratibu wa ushirikiano wa maendeleo na kufanya uchambuzi ili kufikia maamuzi muhimu.
2. Ushirikiano wa maendeleo wenyе tija unahitaji kuwa na mtazamo wa pamoja baina ya pande husika ili kutimiza mahitaji ya Tanzania.
3. Pande zinazohusika zinapaswa kutimiza makubaliano yaliyofikiwa.
4. Uwepo wa majadiliano rasmi na yasiyo rasmi kwa ajili ya kubadilishana mawazo baina ya Serikali na wadau wa maendeleo ni muhimu ili kuwezesha majadiliano ya kisera.
5. Uwezo wa Idara za Serikali katika kutekeleza masuala ya ushirikiano ni muhimu katika ushirikiano wa maendeleo.
6. Gharama kubwa za ushirikiano wa maendeleo zisizokuwa na tija zinapaswa kuepukwa.
7. Kutabirika na ufanisi katika misaada ya maendeleo ni muhimu, hata hivyo zinahitajika sera, mipango na utekelezaji madhubuti .
8. Ufutiliaji na tathmini wa mara kwa mara ni muhimu ili kubaini maendeleo yaliyofikiwa na kama yana mwelekeo sahihi.

3.3.2.2. Mikopo ya Nje

Mikopo ya nje ambayo inajumuisha mikopo ya masharti nafuu na mikopo ya masharti ya kibiashara ni mionganini mwa vyanzo vya kawaida vya kugharamia nakisi ya bajeti. Katika kipindi cha miaka mitano ijayo (2021/22 – 2025/26), chanzo hiki kitaendelea kutumika kugharamia bajeti ya Serikali kutokana na ufinyu wa rasilimali fedha za ndani. Katika kipindi hicho, Serikali inatarajia kupokea mikopo ya masharti nafuu kutoka katika vyanzo mbalimbali vya ugharamiaji ikijumuisha misaada ya kibajeti, mikopo ya Mifuko ya Pamoja na mikopo ya miradi ya maendeleo. Aidha, Serikali itakopa kutoka vyanzo vya mikopo ya kibiashara kwa utaratibu wa *Export Credit Agencies* na *Syndication*. Jumla ya shilingi trilioni 18.358 zinakadiria kupatikana kutoka katika chanzo hiki. **Jedwali Na. 6** linonesha maoteo ya mikopo ya nje.

Serikali itaendelea kusimamia mikopo ya nje ili deni la Serikali liendelee kuwa himilivu na ukopaji wa mikopo ya masharti ya kibiashara utafanyika kimkakati kwa miradi yenye matokeo makubwa.

Jedwali Na. 6: Maoteo ya Mikopo ya Nje Kuanzia Mwaka 2020/21 hadi 2025/26 (Shilingi Trilioni)

Aina ya ukopaji	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Jumla
Mikopo ya Kibajeti	0	0.005	0.005	0.005	0.005	0.02
Mikopo ya Miradi	1.758	1.776	1.812	2.001	2.164	9.512
Mikopo yenye Masharti ya Kibiashara	2.352	2.423	1.841	1.745	1.647	10.007
Jumla ya Maoteo	4.110	4.204	3.658	3.751	3.816	19.539

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati Inayopendekezwa

Kutokana na Tanzania kufikia uchumi wa kipato cha kati, misaada na mikopo yenyenye masharti nafuu itapungua ambapo nchi itategemea zaidi mikopo yenyenye masharti ya kati na mikopo yenyenye masharti ya kibashara ambayo ina riba kubwa. Ili kutumia chanzo hiki kikamilifu, hatua zifuatazo zitachukuliwa:

- (i) Kujenga uwezo wa kitaasisi wa kuandaa maandiko ya miradi inayokopesheka. Hii ni muhimu katika kuhakikisha kuwa ukopaji unafanyika kwa ajili ya utekelezaji wa miradi yenyenye faida kubwa itakayowezesha ulipaji wa deni;
- (ii) Kuendeleza ujuzi katika majadiliano na usimamizi wa mikataba ni suala lisiloepukika ili kuwa na mikopo yenyenye manufaa kwa Taifa;
- (iii) Kukopa mikopo ya masharti nafuu na mikopo ya masharti ya kibashara na kuielekeza kwenye miradi ya kimkakati itakayochochea ukuaji wa uchumi, mauzo nje na uhawilishaji wa teknolojia ili kujenga uwezo wa ndani;
- (iv) Kutekeleza hatua za kukopa chini ya mfumo uliotolewa na Mkakati wa Usimamizi wa Deni wa Muda wa Kati ambao unazingatia gharama na vihatarishi vya deni lililopo;
- (v) Kukamilisha Tathmini ya Uwezo wa Nchi Kukopesheka (sovereign credit rating) itakayowezesha kujilinganisha dhidi ya viwango vya sekta binafsi kukopesheka; na
- (vi) Kuongeza ushirikiano na Washirika wapya wa Maendeleo wanaoibuka.

Mikopo ya Ndani

Serikali imekuwa ikitumia hatifungani kukopa kutoka vyanzo vya ndani kulingana na Mkakati wa Muda wa Kati wa Usimamizi wa Madeni. Hatifungani zinatolewa kwa lengo la kupata fedha za utekelezaji wa miradi ya maendeleo na kusogezza mbele malipo ya mtaji (rollover) kwa hatifungani zilizoiva. Aidha, Serikali inatumia hatifungani za makundi saba (7) ambazo ni hatifungani za miaka miwili (2), mitano (5), saba (7), 10, 15, 20 na 25. Uwiano wa kukopa katika soko la fedha la ndani kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo unakadirwa kuwa asilimia moja (1) ya pato la Taifa ili kutoa nafasi kwa sekta binafsi kukopa kwenye taasisi za fedha. Katika kipindi cha miaka mitano ijayo (2021/22 – 2025/26), Serikali inatarajia kukopa kiasi cha shilingi bilioni 9,845.2 kutoka katika soko la fedha la ndani kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo (**Jedwali Na.7**)

Jedwali Na. 7: Maoteo ya Mikopo kutoka Soko la Fedha la Ndani (Shilingi Bilioni)

	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Jumla
Mikopo ya Ndani	1,828.8	1,783.2	1,915.9	2,077.3	2,229.9	9,845.2

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati Inayopendekezwa

- (i) Kutokana na mahitaji ya nchi katika kuendeleza soko la fedha la ndani na

- kupata fedha za utekelezaji wa miradi ya maendeleo, Serikali itakopa zaidi katika hatifungani za muda mrefu ili kupata nafuu ya kulipa madeni hayo;
- (ii) Kufanya tathmini ya soko la mitaji ili kuendelea kuongeza wigo wa soko la mitaji la ndani ikijumuisha kipaumbele katika mikopo ya muda mrefu, utolewaji wa hatifungani za mrefu na kuongeza ushiriki wa sekta binafsi katika soko la mitaji la ndani; na
 - (iii) Kupitia na kutathmini fursa za kufungua soko la fedha la ndani kwa wawekezaji kutoka nje. Hii itahusisha tathmini ya wigo wa wawekezaji wapya, kuimarisha sheria zilizopo na matokeo ya soko la fedha la ndani.

3.3.2.3. Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi

Mfuko wa mabadiliko ya tabianchi ni chanzo muhimu cha kugharamia mipango inayolenga kutatua changamoto za mazingira na mabadiliko ya tabianchi. Makubaliano ya Umoja wa Mataifa kuhusu Azimio la Mabadiliko ya Tabianchi - UNFCCC yanajumuisha Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi - GCF na Mfuko wa Mazingira - GEF, ambavyo ni vyanzo muhimu vya kugharamia miradi ya mabadiliko ya tabianchi. Vyanzo vingine vya fedha za kugharamia miradi ya mabadiliko ya tabianchi vinajumuisha Mfuko wa Nchi Maskini - LDCF, *Adaptation Fund (AF)*, Mfuko Maalumu wa Mabadiliko ya Tabianchi - SCCF, *Norfund*, *Finfund* na *JECTRO*. Hata hivyo, katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, fursa hii haikutumika ipasavyo. Hivyo, katika utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, inakadiriwa kuwa jumla ya dola za Marekani milioni 304 (takribani shilingi milioni 705,280) zitapatikana kutoka katika chanzo hiki.

Mikakati Itakayochukuliwa

Kutafuta rasilimali fedha kutoka katika mifuko ya mabadiliko ya tabianchi kunahitaji ujuzi katika kuandaa nyaraka za miradi ambazo zinaendana na kukidhi vigezo vilivyowekwa. Mahitaji mengine ni kuwa na taasisi zenye ithibati zinazoweza kupata fedha kutoka kwenye mifuko hiyo. Ili kutumia fursa hiyo, yafuatayo yatafanyika:

- (i) Wizara ya Fedha na Mipango (WFM), Ofisi ya Makamu wa Rais, Muungano na Mazingira (OMR MM) na Ofisi ya Rais – Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (OR-TAMISEMI) kukamilisha mchakato wa idhibati kwenye Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi - GCF;
- (ii) Wizara ya Fedha na Mipango itaboresha Idara ya Fedha za Nje ili iwe na uwezo wa kutafuta fedha kutoka katika vyanzo mbalimbali kwa ajili ya mfuko wa mabadiliko ya tabianchi. Kitengo cha Idara hiyo kitakuwa na wataalamu wenyewe weledi na kitatusika na shughuli za kila siku za mfuko wa mabadiliko ya tabianchi;
- (iii) Kitengo kitakachokuwa kinashughulikia Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi kitaendelea kuhamasisha Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali na Sekta Binafsi kuomba kufanyiwa ithibati ili kuongeza fursa ya kupata ufadhili kutoka kwenye mifuko ya mabadiliko ya tabianchi; na
- (iv) Kujenga uwezo wa kitaasisi katika kuandaa maandiko ya miradi

inayokopesheka na inayokidhi vigezo vya mfuko wa mabadiliko ya tabianchi ikijumuisha maandalizi ya mpango kazi.

3.3.3. Vyanzo Bunifu vya Ndani

(a) Vyanzo vya Mamlaka za Serikali za Mitaa

Mamlaka za Serikali za Mitaa zina ufinyu wa mapato kuweza kugharamia matumizi ya maendeleo hivyo, hutegemea ruzuku kutoka Serikali Kuu ili kutekeleza miradi ya maendeleo. Kwa msingi huo, kuna umuhimu wa kutumia hatifungani za manispaa na nyenzo nyingine za kupata fedha kutoka kwa wawekezaji binafsi ili kugharamia miradi ya maendeleo ya Mamlaka za Serikali za Mitaa. Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada Sura 134 inaruhusu Mamlaka za Serikali za Mitaa kukopa baada ya kupata idhini ya Waziri mwenye dhamana ya masuala ya fedha.

Tangu mwaka 2006, zaidi ya tafiti tatu (3) kuhusu uwezekano wa kutumia hatifungani za manispaa zimefanyika nchini. Tafiti hizo zimebainisha kuwa Mamlaka za Serikali za Mitaa zina miradi inayokopesheka kuititia hatifungani za manispaa hususan vituo vya mabasi na masoko. Vile vile, tafiti hizo zilibainisha vikwazo mbalimbali katika kutoa hatifungani za manispaa ambavyo ni pamoja na:

- (i) Mtazamo wa uwezo mdogo wa Mamlaka za Serikali za Mitaa kulipa madeni kutokana na usimamizi wa fedha usioridhisha;
- (ii) Mgongano wa kimaslahi katika utendaji wa Mamlaka za Serikali za Mitaa;
- (iii) Kukosekana kwa utaalamu katika ngazi ya manispaa hususan katika kukabiliana na vikwazo katika kutoa hatifungani za manispaa; na
- (iv) Uhitaji wa dhamana ya Serikali katika hatua za awali za kutoa hatifungani za manispaa pindi inapohitajika.

Mikakati Itakayotekelezwa

- (i) OR – TAMISEMI kuwa na wataalamu watakaoongoza juhudzi za utoaji wa hatifungani za Manispaa. Wataalamu hao watakuwa na wajibu wa kufanya kazi na wadau wengine katika kuchochea utashi na uthubutu katika ngazi ya manispaa na kushughulikia upatikanaji wa utaalamu stahiki;
- (ii) Kuwajengea uwezo wataalamu wa Mamlaka za Serikali za Mitaa katika kutathmini uhitaji wa nyezo za fedha na faida kutokana na miradi inayogharamiwa na hivyo kutoa taarifa kuhusu hali ya deni kwenye Wizara ya Fedha na Mipango – Idara ya Usimamizi wa Deni la Taifa;
- (iii) Kutoa msaada kulingana na utendaji ili kuwajengea uwezo Mamlaka za Serikali za Mitaa katika kuimarisha mipango, usimamizi wa fedha, ukusanyaji wa mapato kutoka katika vyanzo vya ndani, vipaumbele vya matumizi, uwazi na uwajibikaji;
- (iv) Kuboresha utendaji wa Bodi ya Mikopo ya Serikali za Mitaa (LGLB) ili kuwezesha upatikanaji wa fedha za maendeleo ya Mamlaka za Serikali za Mitaa ikijumuisha utoaji wa hatifungani za manispaa; na
- (v) Mamlaka za Serikali za Mitaa zinaweza kutumia vyanzo bunifu kushawishi

taasisi za fedha kama vile taasisi ndogo za fedha, ushirika wa akiba na mikopo na benki za jamii kuwekeza katika miradi ya maendeleo inayotoza ada kwa watumiaji hususan miradi ya maji na usafi wa mazingira.

(b) Hatifungani za Matokeo ya Muda Mrefu za Jamii na Maendeleo

Hatifungani za matokeo ya muda mrefu za jamii na maendeleo ni mbinu bunifu ya ugharamiaji inayohusisha matumizi ya mitaji binafsi kugharamia miradi ya maendeleo na jamii. Katika chanzo hiki, Serikali huridhia kumlipa mwekezaji kutokana na matokeo yaliyopatikana kwa munafaa ya jamii baada ya uwekezaji binafsi. Aina hii ya ugharamiaji imeendelea kuongezeka kutokana na wawekezaji wengi kuweka fedha za ugharamiaji katika miradi ya maendeleo endelevu.

(c) Sukuks

Zipo aina mbalimbali za kutumia *Sukuk* kama vile Murabaha (Ugharamiaji wa Biashara), Salam (Mauzo ya baadae kwa kutumia mikataba ya sasa - *forward sale*) Istisna' (ugharamiaji wa miradi) na nyezo ya madeni (*Quasi-Debt Instruments*) na Ijarah (Mauzo na Kuazima). Matumizi ya *sukuk* yatahitaji kuchagua moduli sahihi kabla ya kutangaza hatifungani. Mapitio ya sheria na maandalizi ya mikakati ya kutumia fursa hii yatafanyika katika kipindi cha muda wa kati;

(d) Hatifungani Huru za Malengo ya Maendeleo Endelevu

Aina hii ya hatifungani inaweza kugharamia miradi inayolenga malengo ya maendeleo endelevu. Serikali kwa kushirikiana na Washirika wa Maendeleo itaandaa mwongozo wa mchakato wa utoaji wa hatifungani hizi kwa lengo la kufikia mahitaji mahususi ya Ajenda 2030 kama vile kiwango cha kujua kusoma ma kuandika na mahudhurio ya shule, kiwango cha huduma za afya na usafi na nishati. Aidha, matokeo ya hatifungani hizi uwalenga wananchi wanaohitaji huduma hizo kulingana na vigezo na fahirisi ya uwiano ya kijamii.

(e) Ugharamiaji wa Pamoja wa Kikundi (Crowdfunding)

Ugharamiaji huu unahusisha jukwaa la kimtandao la tovuti linalowezesha ushiriki wa pamoja kati ya mkusanyaji/ mtaribu wa ukusanyaji wa fedha na wachangiaji. Aina hii ya ugharamiaji haina deni na ni mbinu yenye tija kwa uwekezaji kutoka sekta binafsi. Mbinu hii ni mahususi kwa wajasiriamali wanaoanza, wadogo na wakati ambao hawana fursa ya kupata mitaji kuititia benki. Hivyo, wachangiaji hutoa kiwango cha fedha ambacho ukusanywa kuititia tovuti na kumfikia mkusanyaji. Jukwaa hilo ugharamiwa endapo kampeni ikifanikiwa. Mbinu hii hutumia nguvu ya umma katika kufikia malengo ya biashara. Kwa msingi huo, mazingira wezeshi ya kudhibiti na kusimamia fedha zinazokusanywa yanahitajika ili kuwezesha uratibu wenye tija. Kwa sasa majukwaa yanayo julikana hapa nchini kutumia fursa hii ni pamoja na "gogetfunding" and "WEZESHAsasa". Hivyo, ni muhimu kuwekeza katika kutathmini na kweka mazingira wezeshi na teknolojia zitakazotumika katika mbinu hii.

(f) Uwekezaji wenge Matokeo ya Muda Mrefu

Uwekezaji wenge matokeo ya muda mrefu unatokana na msingi unaozingatiwa katika makubaliano ya Addis Ababa. Makubaliano hayo yalilenga kuweka mazingira wezeshi ndani ya nchi ili kuimarisha uwekezaji jumuishi na endelevu wa sekta binafsi kwa kuweka uwazi kwa misingi ya kisheria. Lengo la jitihada hizi ni kuwezesha uwekezaji binafsi katika uchangiaji kwenye utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano.

(g) Mtangamano wa Kusini - Kusini

Mtangamano wa Kusini – Kusini unahusisha ushirikiano wa kitaalamu kwenye nchi zinazoendelea. Ni nyenzo muhimu inayonufaisha nchi mbalimbali kwa kupeana uzoefu kulingana na mikakati inayotumiwa na nchi hizo katika kutatua changamoto na masuala yanayozikabili nchi hizo. Aidha, Mtangamano huo, unatumwi na nchi nyingine, mashirika ya kimataifa, taasisi za taaluma, asasi za kiraia na sekta binafsi ili kubadilishana maarifa na uchuzi hivyo kuwezesha juhudhi mbalimbali katika maeneo mahususi kama vile maendeleo ya kilimo, haki za binadamu, ukujaji wa miji, afya na mabadiliko ya tabianchi. Hali hiyo inatoa fursa kwa Tanzania kunufaika katika utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano.

(h) Kodi Endelevu za Mazingira (Green Taxes)

Chanzo hiki uwezesha sera za bajeti kuvutia katika uwekezaji kwenye vipaumbele vya maendeleo. Aina hii ya kodi inawezesha wananchi na kampuni za uwekezaji kulipa na kuchangia katika gharama za athari katika mazingira. Kwa kuwa kigezo kikuu katika athari za mazingira ni hewa wa ucaa, hivyo hutumika kama kipimo katika utekelezaji wa sera hii ya kibajeti kwa kuhamasisha matumizi ya vyanzo vingine vya nishati mbadala kama vile nishati jadidifu. Aidha, kulingana na kiwango cha hewa ya ucaa inayozalishwa mwekezaji anawajibika kulipa gharama kwa mujibu wa sheria ya kimataifa iliyokubaliwa katika Mkutano wa Rio wa mwaka 1992. Kwa msingi huo, mapato yatokanayo na kodi hiyo hutumika kutoa njia mbadala inayowezesha uzalishaji wa baadaye wa nishati bila kuathiri mazingira na tabianchi. Chanzo hiki kitatathminiwa katika nusu ya kwanza ya utekelezaji wa Mpango.

Mikakati Itakayowezesha Matumizi ya Vyanzo Bunifu

Ni muhimu kutekeleza mikakati hii kuwezesha matumizi ya vyanzo hivi:

- (i) Kuandaa mwongozo utakaowezesha utekelezaji wa vyanzo bunifu vya ugharamiaji wa Mpango;
- (ii) Kujenga uwezo katika utekelezaji wa vyanzo bunifu vya ugharamiaji wa Mpango;
- (iii) Kufanya kazi na washirika wa maendeleo na wadau wengine wenyre uzoefu katika kutathmini utoaji wa hati ya *Sukuk* ili kuwezesha maendeleo endelevu ya Tanzania;
- (iv) Kuainisha jukwaa sahihi lenye miundombinu ya teknolojia kulinda fedha za wawekezaji kabla ya kupewa kwa kampuni;
- (v) Kuainisha kampuni zitakazotumia uwekezaji wa pamoja wa kikundi;

- (vi) Kufanya mapitio ya miongozo ya sera na sheria ili kuwezesha matumizi ya vyanzo bunifu katika ugharamiaji wa Mpango; na
- (vii) Kuimarisha makubaliano ya Mtangamano wa Kusini – Kusini.

3.4. Vyanzo vya Sekta Binafsi

3.4.1. Vyanzo vya Ndani vya Sekta Binafsi

3.4.1.1. Akiba ya Ndani

Kukosekana kwa uelewa na ujuzi kuhusu ushiriki katika masoko ya fedha kumesababisha akiba nydingi kuwekwa kwenye mali zisizokuwa kwenye mfumo wa fedha. Ili kuweza kutumia mali hizo, Serikali itaweka mazingira wezeshi yatakayowezesha sekta ya fedha kubuni bidhaa na huduma zenye sifa ya kupatikana kirahisi na kukidhi mahitaji ya wananchi. **Jedwali Na. 8** linaonesha kuwa uwekezaji wa ndani unatarajiwa kuongezeka kutoa shilingi trilioni 24.6 mwaka 2020/21 hadi shilingi trilioni 25.9 mwaka 2025/26.

Jedwali Na. 8: Maoteo ya Akiba ya Jumla ya Ndani 2021/22 – 2025/26 (Shilingi Bilioni)

	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26
Akiba ya Jumla ya Ndani	24,613	24,923	25,215	25,480	25,682	25,867
Amana za benki	25,738	27,506	29,427	31,583	33,969	36,575

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati Itakayoteklezwa

Kuongeza akiba ni muhimu kwa kuwa inasaidia kupunguza ufinyu wa mikopo ya ndani na katika sekta ya benki. Uwekaji akiba ni muhimu kwa ajili ya kuimarisha uwiano wa mikopo na amana. Shughuli zifuatazo zitapewa kipaumbele:

- (i) Kuvutia ubunifu katika kuandaa huduma nafuu za kifedha zinazoendana na mahitaji ya soko na zinazokidhi mahitaji ya kaya na makundi maalumu katika kuweka akiba;
- (ii) Kuongeza wigo wa huduma zinazotolewa na benki zenye mtandao mkubwa;
- (iii) Kuvutia modeli za biashara za benki zinazowezeshwa na teknolojia kama vile, mifumo ya kidigitali na fedha mtandao;
- (iv) Kuimarisha riba za muda mfupi kuitia soko la dhamana za Serikali;
- (v) Kuimarisha mtandao wa huduma za fedha ikijumuisha huduma za uwakala vijijini katika kutuma na kutoa fedha (Cash In/Cash Out (CICO));
- (vi) Kuhamasisha ushirikiano kati ya vikundi vidogo vya fedha vya jamii na watoa huduma za fedha;
- (vii) Kuongeza ushirikiano kati ya sekta ya umma na sekta binafsi ili kupanua wigo wa huduma jumuishi za fedha;
- (viii) Kuimarisha mfumo wa sheria na mwongozo wa usimamizi wa watumiaji wa huduma za fedha;
- (ix) Kuhamasisha ushindani katika sekta ya fedha;

- (x) Kuimarisha usalama wa huduma za fedha mtandao; na
- (xi) Kuweka utaratibu wa kudumisha usawa katika utoaji wa huduma jumuishi za fedha.

3.4.1.2. Ugharamiaji kupitia Benki na Mikopo ya Sekta Binafsi

Benki hutoa mikopo ya kibiashara kwa sekta binafsi, Mashirika ya umma na Serikali Kuu kupitia hatifungani na dhamana za Serikali. **Jedwali Na. 9** linaelezea maoteo ya mikopo kwa sekta binafsi kwa miaka mitano ijayo. Inatarajiwa kuwa ifikapo mwaka 2025/26, jumla ya mikopo ya sekta binafsi itafikia shilingi trilioni 36.7 kutoka shilingi trilioni 23.2 mwaka 2020/21.

Jedwali Na. 9: Maoteo ya Mikopo kwa Sekta Binafsi Mwaka 2021/22 – 2025/26 (Shilingi Bilioni)

	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26
Mikopo kwa Sekta Binafsi – kwa Ujumla	23,181	25,289	27,628	30,308	33,340	36,726
Mikopo ya Sekta Binafsi – Shughuli za Kibiashara	15,261	16,235	17,289	18,466	19,762	21,171
Mikopo ya Sekta Binafsi – kwa Kaya/Shughuli Binafsi	7,704	9,233	11,096	13,445	16,381	20,012
Mikopo ya sekta binafsi – Overdraft/Mikopo ya Muda Mfupi	3,820	3,926	4,036	4,156	4,283	4,416

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati Itakayoteklezwa

Ili kuongeza ushindani, benki zitaboresha njia za kufanya biashara. Shughuli zifuatazo zitatekelezwa ili kuendeleza sekta ya benki:

- (i) Kuimarisha juhudzi katika mchakato wa kuwianisha masuala ya kifedha yanayohusiana na mtangamano wa kikanda;
- (ii) Kuboresha utoaji wa elimu na uelewa wa masuala ya fedha;
- (iii) Kuimarisha usimamizi na mifumo ya udhibiti wa vihatarishi katika sekta ya fedha;
- (iv) Kuimarisha na kuweka mazingira wezeshi kwa taasisi binafsi zinazotoa dhamana ili kuwezesha upatikanaji wa mikopo kwa wajasiriamali wadogo na wa kati;
- (v) Kuimarisha mifumo ya udhibiti wa mdororo katika sekta ya fedha;
- (vi) Kuimarisha uratibu wa wadhibiti katika sekta ya fedha;
- (vii) Kuimarisha mfumo wa kisheria na udhibiti ili kuwa na mfumo madhubuti wa bima ya amana;
- (viii) Kuhamasisha benki kutumia mifumo ya malipo ya kidigitali kwa lengo la kuwezesha ushirikiano kamili kati ya akaunti za benki na mkoba wa fedha za rununu (mobile money wallets);
- (ix) Kuendelea kusimamia soko la mikopo kupitia uandikishaji sahihi, matumizi ya

- taarifa za mkopaji na kuimarisha urejeshwaji wa mikopo;
- (x) Kuwianisha kanzidata ya Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa – NIDA na benki, Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni – BRELA na kanzidata ya taarifa za wakopaji iliyopo Benki Kuu ya Tanzania;
- (xi) Kuongeza kasi ya utoaji na utumiaji wa anwani za posta;
- (xii) Kuanzisha kanzidata jumuishi ya usajili wa dhamana; na
- (xiii) Kufanya tathmini ya Mwendendo wa Fedha Kidijitali ili kutambua hali ya ujumuishaji na kiwango cha maendeleo ya sekta hiyo katika vipaumbele vya kitaifa vya Malengo ya Maendeleo Endelevu.

3.4.1.3. Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi - PPP na Mitaji ya Ubia

Ubia kati ya sekta ya umma na sekta binafsi ni muhimu katika kuvutia uwekezaji wa sekta binafsi katika maeneo yenye faida kijamii na kuzalisha mapato. Kabla ya kuanzishwa kwa Sera ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi mwaka 2009 miradi yenye thamani ya dola za Marekani milioni 1,000 ilikuwa ikitekelezwa kwenye sekta za uchukuzi, TEHAMA na nishati. Pamoja na sera hiyo, nyenzo nyingine muhimu za mifumo ya udhibiti wa Ubia kati ya sekta ya umma na sekta binafsi ni pamoja na Sheria ya Ubia Bainya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi Sura 103 na Kanuni za sheria hiyo za mwaka 2020. **Jedwali Na. 10** linaonesha mwenendo wa maoteo ya uwekezaji wa sekta binafsi katika miradi ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi. Miradi hiyo ni kutoka katika sekta mbalimbali zikiwemo maji, mawasiliano na uchukuzi, elimu, afya na nishati. Rasilimali za Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi zinatarajiwani kufikia jumla ya shilingi trilioni 21.0 kwa kipindi cha miaka mitano ijayo (2021/22 - 2025/26).

Jedwali Na. 10: Maoteo ya Rasilimali za Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi kutoka Sekta Binafsi (Shilingi Bilioni)

	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Jumla
Rasilimali za Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi	1,355	719	5,165	7,902	5,887	21,029

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati Itakayotekelezwa

Ili kuharakisha utekelezaji wa mwongozo wa Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi katika uwekezaji wa umma, mikakati ifuatayo itatekelezwa:

- (i) Kuharakisha mchakato wa kuandaa na kuidhinisha miradi;
- (ii) Kuimarisha Idara ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi na vitengo vyake kwa kuongeza rasilimali watu yenye weledi;
- (iii) Kuepuka kubadilisha miradi ilioandaliwa kwa utaratibu wa Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi kwenda katika utaratibu wa kawaida wa ununuzi wa umma;
- (iv) Kujenga uwezo kwa taasisi zinazohusika na Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi katika ngazi za Wizara, Idara Zinazojitegemea, Wakala za

Serikali na Mamlaka za Serikali za Mitaa, pamoja na kujumuisha miradi ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi wakati wa maandalizi ya bajeti kwa kuzingatia Sheria ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi, Sura 103;

- (v) Kuharakisha maandalizi, mapitio na utekelezaji wa kanuni, miongozo na nyenzo nyingine ili kurahisisha ushiriki wa sekta binafsi kuitia Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo;
- (vi) Kuboresha mazingira wezeshi ya uwekezaji ikiwemo utulivu wa uchumi jumla, upatikanaji wa mikopo ya muda mrefu na viwango vya chini vya riba kwa ajili ya miradi ya maendeleo;
- (vii) Kuimarisha muundo wa kitaasisi utakaohamasisha utekelezaji wa miradi ya ubia kwa kuzingatia Sheria ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi, Sura 103; na
- (viii) Kuanzisha na kuimarisha Mfuko wa kuwezesha uandaji wa miradi ya ubia, kujenga uwezo na kugharamia miradi.

3.4.1.4. Dhamana ya Mashirika na Mitaji Binafsi

Soko la dhamana nchini linaendelea kukua taratibu licha ya ongezeko la uhitaji wa ugharamiaji wa muda mrefu kwa maendeleo ya biashara. Aidha, zipo fursa kwa mashirika yasiyo ya kifedha kushiriki katika kukuza mtaji kuitia soko, hususan kwenye mazingira ya kiwango cha chini cha mfumuko wa bei, utulivu wa uchumi jumla, pamoja na jitihada zinazoendelea katika kuhimiza uadilifu katika uendeshaji biashara.

Mgawanyo wa mikataba ya mitaji binafsi (PE/VC) kisekta unaonesha kuwa huduma za fedha, kilimo cha biashara, mawasiliano, teknolojia, nishati, na maliasili zinavutia zaidi mitaji hiyo. Bidhaa za walaji na huduma za afya huvutia wawekezaji wenye mitaji binafsi katika ukanda wa Jumuia ya Afrika Mashariki. Kwa upande wa vigezo vya taasisi za kibashara, wawekezaji wa mitaji binafsi huvutiwa na biashara zinazohitaji uendelezaji, ukuaji na upanuzi, ikifuaatiwa na biashara zilizo katika hatua ya awali. **Jedwali Na. 11** linaainisha thamani ya mitaji itakayoelekezwa kwenye miradi ambayo inayotarajiwa kufikia shilingi bilioni 915 mwaka 2025/26 kutoka shilingi bilioni 272 mwaka 2020/21.

Jedwali Na. 11: Maoteo ya Mtaji wa Soko la Hisa na Dhamana za Mashirika Mwaka 2021/22 - 2025/26 (Shilingi Bilioni)

	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26
Mtaji wa Soko la Hisa la Ndani	9,192	9,284	9,376	9,470	9,565	9,661
Mtaji wa Soko la Hisa - Orodha za Masoko tofauti	8,413	8,581	8,752	8,927	9,106	9,288
Mtaji wa Soko la Hisa – Jumla	17,787	18,143	18,506	18,876	19,253	19,638
Soko la Hisa – Ukwasi	1,382	2,103	3,218	5,009	7,884	12,479
Soko la hisa – Dhamana	1,681	2,043	2,491	3,063	3,788	4,699

	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26
Dhamana ya Mashirika ambayo haijalipwa	272	342	432	552	709	915

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mpango, 2020

Mikakati itakayoteklezwa

Shughuli zifuatazo zitatekelezwa:

- (i) Kuandaa Mpango Kabambe wa soko la mitaji ili kuanisha shughuli zitakazofanyika ili kuendeleza soko hilo;
- (ii) Kuongeza kasi ya uwekezaji katika programu mahsus za elimu na mafunzo kwa kampuni za biashara za ndani ili kuboresha mifumo ya usimamizi, kuongeza uwazi, na kujenga uelewa wa namna bora ya upatikanaji wa rasilimali za ugharamiaji wa muda mrefu kutoka katika masoko ya mitaji;
- (iii) Kuharakisha uanzishwaji wa hatifungani za M-Akiba ili kuongeza ushiriki wa umma katika masoko ya mitaji;
- (iv) Kuvutia uanzishaji wa taasisi nyingine za masoko ya mitaji, mauzo ya kwanza ya hisa za kampuni - IPO, benki za uwekezaji, wauzaji na wanunuaji wa hisa katika soko la mitaji;
- (v) Kuweka mazingira wezeshi ya kuvutia kampuni kuorodheshwa kwenye soko la hisa;
- (vi) Kuanzisha vivutio vya kikodi kwa mitaji inayotegemea mikopo, hususan inayotolewa na sekta binafsi; na
- (vii) Kutatua vikwazo vya kisera ili kuwezesha ukuaji wa masoko ya mikopo hivyo kupungua kwa riba za mikopo.

Katika kukuza mitaji binafsi, maeneo manne ya vipaumbele yatazingatiwa:

- (i) Kufanya mapitio ya viwango vya ukomo wa kampuni kuungana au kununua kampuni nyingine vilivyotolewa na Tume ya Ushindani (FCC) ambacho ni dola za Marekani milioni 1.5 ili kuvutia wawekezaji;
- (ii) Kufanya tathmini ya unafuu wa kodi unaolenga biashara zinazotumia mitaji binafsi na mitaji binafsi iliyopo katika Soko la Hisa kwa ajili ya kukuza Soko la Kampuni za Biashara;
- (iii) Kuvutia uwekezaji wa sekta binafsi na sekta ya umma katika utoaji wa taarifa na takwimu za soko ili kuwezesha wafanyabiashara kufanya maamuzi sahihi ya uwekezaji; na
- (iv) Mamlaka zinazohusika na ukuzaji wa soko la mitaji kuandaa programu za elimu na uelewa kwa wananchi na wafanyabiashara katika sekta isiyo rasmi ili kuboresha mifumo ya usimamizi, kuongeza uwazi hivyo kuvutia mitaji binafsi.

3.4.1.5. Uwekezaji wa Sekta Binafsi

Fursa za uwekezaji zinazolenga kuvutia sekta binafsi zimeainishwa katika Mwongozo wa Kitaifa wa Uwekezaji uliochapishwa na Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC). Mwongozo wa Kitaifa wa Uwekezaji unatoa muhtasari juu ya uandaaji wa miongozo ya uwekezaji katika mikoa. Ili sekta binafsi iweze kutumia fursa hizo,

itategemea mafanikio ya utekelezaji wa mageuzi yanayoendelea ambayo yameainishwa katika mikakati inayofuata. **Jedwali Na. 12** linaonesha maoteo ya uwekezaji wa sekta binafsi unaotarajiwa kukua kutoka shilingi trilioni 53.8 (2020/21) hadi shilingi trilioni 108.8 (2025/26).

Jedwali Na. 12: Maoteo ya Uwekezaji wa Sekta Binafsi (GFCF) Mwaka 2021/22 - 2025/26 (Shilingi Bilioni)

	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26
Uwekezaji wa Sekta Binafsi GFCF	53,758	61,441	70,368	81,096	93,844	108,821

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango, 2020

Mikakati Itakayotekelezwa

Maboresho muhimu yanayolenga kuwezesha maendeleo ya sekta binafsi yameainishwa katika ajenda kuu mbili (2): Mpango wa Kuboresha Mfumo wa Udhibiti wa Biashara wa mwaka 2018; na Utafiti wa Utangamano wa Biashara Tanzania wa mwaka 2017 (The 2017 Tanzania Diagnostic Trade Integration Study). Mpango huo unaainisha masuala mahsus ya kisekta na mtambuka ya udhibiti yanayotakiwa kutatuliwa. Masuala ya udhibiti ni pamoja na mfumo wa upatikanaji wa leseni za biashara, viwango, usalama, ubora, mizani na vipimo, masuala ya hifadhi ya jamii na kazi. Aidha, utafiti uliainisha hatua za kipaumbele za kusaidia mkakati wa Taifa wa kufikia ukuaji wa uchumi unaonufaisha wananchi wengi kuitia mtangamano wa biashara. Hatua hizi zimejikita katika sera ya biashara na uvezeshaji, shughuli za biashara, kilimo, uchimbaji madini na utalii.

Kutokana na mapendekezo yaliyoainishwa katika ajenda kuu mbili (Mpango na Utafiti), ada na tozo zaidi ya 232 zilifutwa au kupunguzwa. Hata hivyo, juhudzi zaidi zitaelekezwa katika maboresho ya mifumo ya kitaasisi. Juhudi hizo zitajumuisha:

- (i) Kuimarisha mashirikiano ya kiutendaji ndani ya Serikali;
- (ii) Kufanya mapitio ya mara kwa mara ya ajenda zilizoainishwa ili kutatua changamoto zilizopo na kufikia malengo; na
- (iii) Kuimarisha majadiliano kati ya sekta binafsi na Serikali kwa kuhuisha upya mabaraza ya biashara ya kitaifa na kimko pamoja na majukwaa ya wawekezaji.

Mpango Kabambe wa Maendeleo ya Sekta ya Fedha (2020/21 - 2029/30) utatoa mwongozo wa ajenda ya maboresho katika sekta ya fedha na kuchangia katika juhudzi za uwekezaji wa sekta binafsi. Miiongoni mwa masuala muhimu ya Mpango yatakayotekelezwa ni pamoja na:

- (i) Kuongeza wigo wa nyenzo mbalimbali za fedha ili kuwezesha upatikanaji wa mitaji ya muda mrefu;
- (ii) Kuvutia benki na taasisi za fedha kutoa mikopo ya muda mrefu kwenye sekta za uzalishaji;
- (iii) Kuhamasisha upatikanaji wa mitaji kutoka nchi jirani ili kuimarisha uwekezaji

- wa muda mrefu;
- (iv) Kuanzisha nyenzo za fedha kwa Watanzania wanaoishi nje ya nchi (diaspora) ili kugharamia miradi ya maendeleo;
- (v) Kuimarisha uwezo wa Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo kwa kuziongezea mtaji na utaalamu pamoja na menejimenti;
- (vi) Kuimarisha mifumo ya upatikanaji wa mikopo nafuu ya nyumba na makazi; na
- (vii) Kuhamasisha kampuni za bima na mifuko ya hifadhi ya jamii kwa kuanzisha akiba ya muda mrefu.

3.4.2. Vyanzo Binafsi vya Nje

Tanzania imejaaliwa fursa nyingi za uwekezaji, na imeendelea kuwa mstari wa mbele kutoa ushirikiano wa karibu kwa wawekezaji wa kigeni katika kuchangia ukuaji wa uchumi. Pamoja na uwepo wa amani na utulivu wa kisiasa, nchi imebarikiwa kuwa na maliasili nyingi na eneo la kimkakati linalopakana na ukanda wa Afrika Mashariki na Kati hivyo kuwezesha biashara na uwekezaji. Wastani wa ukuaji wa uchumi wa asilimia 7 katika muongo mmoja uliopita umetokana na maendeleo ya miundombinu ya usafiri wa anga, barabara na reli na utoaji wa huduma (maji safi, maji taka na umeme) ambavyo ni kivutio cha uwekezaji nchini.

Viwango vya juu vya uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje katika muongo mmoja uliopita vilionesha fursa tofauti za uwekezaji na kuthibitisha kuwa Tanzania imeendelea kuwa sehemu ya kivutio cha uwekezaji kutoka nje. Kituo cha Uwekezaji Tanzania kina majukumu ya: kuweka mazingira wezeshi ya uwekezaji kwa sekta binafsi; kuchochea uwekezaji wa ndani na nje na kuwezesha wawekezaji; kutoa na kusambaza taarifa sahihi kuhusu fursa za uwekezaji na vivutio kwa wawekezaji; na kufuutilia mazingira ya uwekezaji na ukuaji wa uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje.

Kuimarika kwa mtangamano wa kikanda ni fursa kwa uwekezaji mpya. Katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, Serikali iliweka vivutio vya kikodi kwenye Maeneo Maalum ya Uwekezaji kwa kutoa ardhi ya uwekezaji na kurahisisha upatikanaji wa huduma zote za uwekezaji katika kituo kimoja. Aidha, uhamasishaji wa uwekezaji ulifanyika kwa kutoa vivutio vya kikodi vyenye ushindani kwa wawekezaji wa ndani na nje. Fursa nyingine ni ushirikishaji wa sekta binafsi kupitia utaratibu wa Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi katika kuboresha miundombinu muhimu kwenye Maeneo Maalumu ya Uwekezaji. Vile vile, Tanzania imeingia Mikataba ya Uwekezaji baina ya nchi mbili (BITs), Mikataba ya kodi Mara Mbili (DTTs) na Mikataba ya Biashara baina ya Nchi mbili (BTAs) kwa lengo la kulinda uwekezaji na biashara. Hatua nyingine ni kusainiwa kwa mkataba na Wakala wa Dhamana za Uwekezaji (MIGA) katika kulinda uwekezaji dhidi ya vihatarishi visivyo vya kibiashara.

Ili kufikia kiwango endelevu cha mapato yatokanayo na uwekezaji wa moja kwa moja

kutoka nje, Serikali itaendelea kuweka mazingira wezeshi ya kufanya biashara na kuhamasisha uwekezaji. Sekta zinazovutia uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje ni pamoja na kilimo, madini, utafutaji gesi asilia, huduma, ujenzi, utalii na biashara. Ujenzi wa miundombinu kama vile reli na majengo ni miongoni mwa fursa za uwekezaji zilizopo nchini. Hivyo, Serikali inakaribisha uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje ili kufikia ajenda ya uchumi wa viwanda. Miradi mingine inayovutia uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje inajumuisha uzalishaji wa saruji, marumaru, nondo, sabuni, vinywaji baridi na huduma za benki.

Jedwali Na. 13 linaonesha uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje wa jumla ya dola za Marekani milioni 7,980.7 (sawa na shilingi trilioni 19.693) zinazotarajiwa kuwekezwa katika sekta mbalimbali za kiuchumi katika kipindi cha miaka mitano ijayo. Inakadiriwa kuwa katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano, uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje utakua kwa asilimia 59.5 kutoka dola za Marekani milioni 1,173.5 mwaka 2021/22 hadi dola za Marekani milioni 1,871.1 mwaka 2025/26. Uwekezaji mkubwa unatarajiwa katika sekta za mafuta na gesi, madini na uchimbaji wa mawe, vyakula na malazi, uzalishaji viwandani, na fedha na bima.

Aidha, upo umuhimu wa kuhakikisha upatikanaji wa fedha za ugharamiaji kati ya sekta binafsi ambapo kampuni binafsi zitapata fedha kutoka vyanzo binafsi vyta nje kwa ajili ya kuwekeza kwenye miradi. Hata hivyo, utaratibu huu umefanikiwa kwa kiwango kidogo, ambapo kampuni nyingi binafsi za ndani zimejikita kwenye vyanzo vyta fedha kutoka taasisi za fedha za ndani. Vyanzo binafsi vilivyoainishwa vinajumuisha: *SWEDFUND, DEG – Jumuiya ya Ujerumani ya Ushirikiano wa Kiuchumi, FinDev Canada, FINFUND na FMO – Benki ya Maendeleo ya Ujasiriamali na dhamana ya mikopo kutoka African Trade Insurance (ATI)*.

Jedwali Na. 13: Maoteo ya Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje Mwaka 2021/22 – 2025/26

Sarafu	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Jumla
Dola za Marekani (Millioni)	1,173.5	1,580.0	1,593.5	1,762.6	1,871.1	7,980.7
Kiwango cha Ubudilishaji Fedha	2,352	2,389	2,454	2,494	2,543	
Shilingi (Bilioni)	2760.2	3,775.3	3,910.8	4,395	4,758.1	19,599.5

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango na Benki Kuu ya Tanzania (2020)

Mikakati Itakayotekelzwa

Mikakati mbalimbali inapaswa kuchukuliwa kuendeleza na kuvutia uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje pamoja na kuongeza wigo na uwezo wa uzalishaji katika kipindi cha utekelezaji wa Mpango wa Tatu. Mikakati hiyo inajumuisha:

- (i) Kuandaa Mkakati wa Uwekezaji unaoendana na maboresho yanayoendelea na kuweka vipaumbele katika sera ya uwekezaji na kuhamasisha mageuzi

- katika sekta na uchumi kwa ujumla;
- (ii) Kuimarisha juhudzi za kuvutia na kuwezesha uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje kwa kuanzisha mfumo wa usajili wa wawekezaji wanaoingia nchini, kuboresha taratibu za uwekezaji na kujenga uwezo katika kuvutia uwekezaji;
 - (iii) Kuimarisha uwezo wa kampuni binafsi za ndani ili ziweze kupata mikopo na mitaji kutoka vyanzo binafsi vya fedha vya nje;
 - (iv) Kuimarisha utoaji wa vivutio vya uwekezaji na kuongeza imani kwa wawekezaji;
 - (v) Kufanya utambuzi wa fursa za uwekezaji katika Malengo ya Maendeleo Endelevu ili kuwawezesha wawekezaji kupata taarifa za soko hivyo kufungamanisha fursa hizo na vipaumbele vya maendeleo;
 - (vi) Kuboresha vivutio vya uwekezaji na kuimarisha imani ya wawekezaji; na
 - (vii) Kufungamanisha Uwekezaji wa Moja kwa Moja kutoka Nje na uchumi wa ndani.

SURA YA NNE

VIHATARISHI NA MIKAKATI YA KUKABILIANA NAVYO

4.1. Utangulizi

Sura hii inaelezea vihatarishi katika ugharamiaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 – 2025/26 na hatua stahiki za kukabiliiana navyo.

4.2. Vyanzo vya Mapato ya Sekta ya Umma

4.2.1. Vyanzo vya Ndani

Vihatarishi vinavyohusiana na vyanzo vya mapato ya ndani ni vya kiuchumi, kisiasa na kijamii. Baadhi ya vihatarishi hivyo ni:

- (i) Mitikisiko ya uchumi na athari katika vyanzo vya fedha. Hii inajumuisha vihatarishi vya mdororo wa uchumi, hivyo kutofikia maoteo ya mapato. Athari za vihatarishi hivyo zinaweza kupunguzwa kwa kuongeza vyanzo vya mapato na kulinda fedha iliyotengwa kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo.

4.2.2. Misaada ya Nje

Vihatarishi vinavyoweza kujitokeza na hatua muhimu za kukabiliiana navyo ni kama ifuatavyo:

- (i) Mabadiliko ya Sera za misaada za Washirika wa Maendeleo. Mabadiliko hayo yanaweza kusababisha kupungua kwa misaada ya nje. Kihatarishi hiki kinaweza kutatuliwa kwa kuimarisha vyanzo vya mapato ya ndani;
- (ii) Mtikisiko wa Kiuchumi duniani, mdororo wa fedha na mlipuko wa magonjwa unaweza kusababisha wafadhili kupunguza misaada. Athari za vihatarishi hivi zinaweza kupunguzwa kwa kuimarisha sera ya bajeti; na
- (iii) Kuchelewa na kutotabirika kwa utoaji wa fedha zilizoahidiwa na Washirika wa Maendeleo kutaathiri utekelezaji wa shughuli zilizopangwa. Hii inaweza kutatuliwa kwa kutekeleza makubaliano yaliyoainishwa katika Mwongozo wa Ushirikiano wa Kimaendeleo (DCF) na kuimarisha majadiliano katika ngazi za maamuzi.

4.2.3. Mikopo ya Nje na Ndani

Mikopo ya nje inakabiliwa na vihatarishi vya mabadiliko ya soko na ulipaji wa mikopo hiyo kwa kukopa mikopo mipy. Vihatarishi hivyo vinajumuisha kubadilika kwa riba na gharama za kubadilisha fedha. Zifuatazo ni njia za kukabiliiana na vihatarishi hivyo:

- (i) Kukopa mikopo yenye riba isiyobadilika kutokana na soko ili kupunguza vihatarishi vinavyotokana na kubadilika kwa riba;
- (ii) Kukopa zaidi mikopo ya ndani kwa sarafu ya ndani (Shilingi ya Tanzania) ili kukabiliiana na vihatarishi vinavyotokana na kubadilika kwa gharama za kubadilisha fedha za kigeni na kushindwa kulipa mikopo kwa kukopa mikopo mipy; na
- (iii) Mikopo ya ndani inakabiliwa na kihatarishi cha kushindwa kulipwa kwa

kutumia mikopo mipyä. Kihatarishi hiki kinaweza kutatuliwa kwa kukopa zaidi mikopo ya muda mrefu.

4.2.4. Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi

Kutokupata fedha za kutosha kutoka mifuko ya miradi ya mabadiliko ya tabianchi kunaweza kuathiri utekelezaji wa miradi inayohusiana na mabadiliko ya tabianchi. Kihatarishi hiki kinaweza kutatuliwa kwa kuwa na wataalamu wa kutosha kwa ajili ya kushughulikia masuala ya Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi, kuhamasisha ugharamiaji wa vihatarishi na bima, na kuharakisha utoaji ithibati kwa taasisi za umma na binafsi. Aidha, kwa mifuko isiyohitaji ithibati, ni muhimu kujenga uwezo katika kuandaa miradi inayokidhi vigezo. Vile vile, ni muhimu kuanzisha mfumo wa ufuatiliaji wa fedha za masuala ya tabianchi zinazoelekezwa kwenye sekta binafsi.

4.3. Vyanzo vya Fedha vya Sekta Binafsi

4.3.1. Vyanzo vya Ndani vya Sekta Binafsi

- (i) Vihatarishi vilivyopo katika upatikanaji wa mikopo kutoka benki ni pamoja na mitaji midogo ya benki kutokana na viwango vikubwa vya riba na viwango vikubwa vya mikopo chechefu ambayo huathiri mitaji ya benki. Hatua zitakazochukuliwa kukabiliana na kihatarishi hiki ni kuhamasisha sekta ya benki kutekeleza mpango wa dharura na kuzielekeza benki kutumia kanzidata ya taarifa za wakopaji (credit reference bureau) iliyopo Benki Kuu ya Tanzania. Vile vile, kuendelea kuwekeza katika mifumo ya utoaji wa taarifa za mapema kuhusu mwenendo wa biashara za benki hususan katika ukopeshaji na urejeshaji wa mikopo ili kutatua vihatarishi dhidi ya mitaji midogo ya benki;
- (ii) Kutotabirika kwa bei za mali zisizohamishika hususan kushuka kwa bei kunaweza kupunguza uwezo wa wamiliki na wawekezaji wa mali hizo kurejesha mikopo kwa kuwa mali hizo zilitumika kama dhamana katika benki. Hatua za kukabiliana na kihatarishi hiki ni kundelea kutekeleza miongozo ya Benki Kuu katika kukabiliana na mikopo chechefu;
- (iii) Idadi kubwa ya wawekezaji wa kigeni katika vyanzo vya ndani vya sekta binafsi inahatarisha ukwasi wa soko la mitaji. Katika kukabiliana na kihatarishi hiki, juhudzi zitaelekezwa katika ufuatiliaji wa karibu na kuhamasisha ushiriki wa wawekezaji wa ndani katika masoko ya mitaji;
- (iv) Mabadiliko katika mazingira ya biashara. Kihatarishi hiki kinaweza kudhibitiwa kwa kuwekeza katika miundombinu wezeshi, kuharakisha maboresho ya mifumo ya sheria na udhibiti ikiwa ni pamoja na kupangilia utekelezaji wa maboresho hayo kulingana na umuhimu;
- (v) Mabadiliko ya ununuzi kutoka taratibu za ubia kwenda taratibu za ununuzi wa umma katika miradi ya ubia kati sekta ya umma na sekta binafsi – PPP yanasaababisha kihatarishi kwa kuwa ushiriki wa sekta binafsi ni muhimu

katika kupatikana kwa thamani ya fedha. Kihatarishi hiki kinaweza kudhibitiwa kwa kuanzisha mifumo itakayozua mabadiliko hayo; na

- (vi) Wadau wa sekta binafsi kutochagua miradi iliyofanyiwa upembuzi yakinifu na iliyopo katika mchakato wa kuidhinishwa. Kihatarishi hiki kinaweza kutatuliwa kwa kuhamasisha wadau wa sekta binafsi kutenga rasilimali fedha kabla ya hatua ya kuidhinisha miradi husika.

4.3.2. Vyanzo vya Nje vya Sekta Binafsi

Mwaka 2018, Serikali iliandaa Mpango wa Kuboresha Mfumo wa Udhibiti wa Biashara (Blueprint). Mpango huo ulibainisha changamoto zilizopo katika mazingira ya biashara na hatua za kuchukuliwa na wadau mbalimbali katika kuboresha sera, kanuni na uratibu. Kwa ujumla, changamoto hizo zinajumuisha: (i) uwepo wa urasimu katika uanzishaji na uendeshaji wa biashara hivyo kuongeza gharama za fedha na muda; (ii) ugumu wa taratibu za uidhinishaji wa biashara na uwekezaji, hali inayoongeza mianya ya rushwa; (iii) uwepo wa taratibu nyingi na zinazojirudia; (iv) mianya katika baadhi ya sheria na kanuni; na (v) gharama kubwa katika usimamizi na utekelezaji wa kanuni katika Serikali Kuu na Serikali za Mitaa. Kutokana na changamoto hizo, vifuatavyo ni vihatarishi na mikakati ya kukabiliana navyo:

- (i) Mabadiliko ya viwango vya riba. Kihatarishi hiki kitatatuliwa kwa Serikali kukopa mikopo yenyeye kiwango cha riba kisichobadilika ili kuepuka uwezekano wa kubadilika kwa viwango vya riba;
- (ii) Mabadiliko ya kidiplomasia na nchi za wakopeshaji binafsi. Kihatarishi hiki kitatatuliwa kwa Serikali kuendelea kuimarisha mahusiano ya kidiplomasia na kuzingatia mikataba ya fedha; na
- (iii) Mabadiliko ya sera za wakopeshaji. Kihatarishi hiki kitatatuliwa kwa kufanya majadiliano upya na wakopeshaji kutoa unafuu katika masharti ya mikopo.

SHUGHULI ZITAKAZOFANYIKA KATIKA KUTEKELEZA MIKAKATI MAHSUSI YA MKAKATI WA UGHARAMIAJI WA MPANGO WA TATU WA MAENDELEO WA TAIFA WA MIAKA MITANO – 2021/22 – 2025/26

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazoteklezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
1.	MAPATO YA NDANI							
	Kutumia mifumo ya kisasa ya TEHAMA ili kurahisisha, sanjari na kuimarisha matumizi ya mitandao ili kupunguza makosa ya kibinadamu hivyo kuongeza ufanisi, imani kwa walipa kodi na kuziba mianya ya utoaji na upokeaji rushwa;	Kuimarisha mfumo wa kujikadiria kodi kwa njia ya kielektroniki ya mtandao (<i>online e-filling</i>) kwa wateja ambao hujikadiria wenyewe						TRA
	Kuimarisha na kufungamanisha mfumo mkubwa wa kodi za ndani wa <i>Domestic Revenue Administration System (IDRAS)</i> utakaoununganisha mifumo yote ya ukusnyaji wa Mapato ya Ndani ya Serikali							
	Kutanua wigo wa mfumo wa kutoa risiti za kielektroniki ili kusaidia kazi ya kuhakiki marejesho ya Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa wakati (<i>EFDMS</i>)							
	Kuboresha mifumo mingine itakayosaidia katika kurahisisha ulipaji wa kodi kama vile <i>Debt Management and Refund Module System</i>							
	Kuimarisha uandikishaji na utambuzi wa watu na biashara na kuwianishwa	Kuendelea kufungamanisha taarifa za TIN, NIDA, BRELA na Uhamiaji hivyo kuwezesha Mfumo						TRA, BRELA na NIDA

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
na taarifa za fedha ili kuongeza uhiari wa mlipa kodi. Hii itawezeshwa kwa kuunganisha taarifa za utambulisho wa mlipa kodi (TIN) na utambuzi wa utaifa (NID) hivyo kuhakikisha malipo yote na miamala yenye manufaa ya kodi inatambuliwa na mifumo hiyo	wa Pamoja wa Usajili na Ulipaji kodi ili kumpa urahisi mfanyabiashara kusajili biashara zake;							TRA
	Kutekeleza mfumo utakaohuisha mifumo ya ndani na mifumo ya nje kwa lengo la kupata taarifa za kikodi za wateja							
	Kuendelea na usajili wa watu nchini ili kuhakikiha watu wote wenye sifa wanasa jaliwa na kupatiwa vitambulisho. Aidha, usajili utafanyika kwa kushirikiana na vyombo vya usalama ili kuwa na Kanzidata yenye taarifa sahihi na za kuaminika hivyo kusaidia katika kutambua walipa kodi wote							
	Kuboresha Mfumo wa mawasiliano kati ya NIDA na TRA kwa kuhakikisha kila raia mwenye Namba ya Utambulisho wa mlipa kodi (TIN) anaunganishwa na Mfumo wa NIDA.							
	Kufungamanisha mifumo mingine ya taasisi za serikali na binafsi yenye taarifa zinazoonesha uwezo halisi wa mlipakodi kwa kuzingatia mapato na matumizi ya watu watu binafsi, taasisi na kampuni							

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		ambazo ndio vyanzo vikuu vya taarifa zitakazofanikisha kukusanya kodi.						
	Kuimarisha uwezo wa Mamlaka ya Mapato Tanzania katika kufuatilia vitendo vya ukwepaji kodi kama vile changamoto zinazohusiana na miamala kwa bei zisizoendana na bei halisi ya soko baina ya kampuni mama na kampuni tanzu (transfer pricing) na udanganyifu katika ankara za malipo (invoice mispricing)	Kuimarisha na kuboresha Kitengo cha Kodi za Kimataifa - ITU kwa kuwajengea uwezo na weledi wafanyakazi wake katika kushughulikia kodi za kimataifa.						
		Kubadilishana taarifa za kikodi (Exchange of Information (EoI) ili kuongeza ufanisi wa makadirio na kuepuka mgongano wa kodi za forodha hivyo kuwezesha utekelezaji wa mikataba ya maridhiano ya kutoza ushuru mara mbili na nchi kadhaa (Double Taxation Agreements (DTAs))						
		Kuwezesha usajili wa Tanzania kuwa mjambe wa <i>Multilateral Convention On Exchange of Information and Assistance in Tax Collection (MAC)</i> ; MAC wanafanya mapitio ya sheria zetu kuangalia endapo zinaruhusu kubadilishana taarifa na uwezo wetu wa upatikanaji wa taarifa.						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazoteklezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		Kutumia mifumo mbalimbali kuhuisha bei za bidhaa sokoni ikiwa ni pamoja na kutumia Mfumo wa Kuthamanisha Vyombo vyta Moto Vilivytumika (Used Motorvehicle Valuation System) kwa ajili ya kuthaminisha bei za magari.						
	Kuanzisha mifumo na kuimarisha uwezo wa kuharakisha taratibu za ukusanyaji wa kodi na kufuatilia mizigo bandarini au mipakani, bandari kavu na mizigo inayosafirishwa nje ya nchi	Kuimarisha mfumo wa Dirisha Moja la kielektroniki la Uondoshaji wa Mizigo Bandarini “e-single window system’						TRA
		Kusimamia utekelezaji wa mfumo wa “Electronic Cargo Tracking System” (ECTS new version) utakaorahisisha uondoshwaji salama wa mizigo ya nchi jirani.						
		Kufanya maboresho mbalimbali ya kiforodha kwenye Jumuiya ya Afrika Mashariki kuititia utaratibu wa <i>Simplified Trade Regime (STR)</i>						
		Kuhamasisha utekelezaji wa mradi wa <i>Authorized Economic Operators (AEO)</i> unaotoa kipaumbele cha huduma kwa wafanyabiashara wakubwa wa forodha.						
		Kutumia Skimu wa Ukaguzi wa Kabla ya Kufikisha Mzigo						

Na.	Mikakati Mahsusini	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		(Scheme ya Pre Arrival Declaration (PAD))						
		Kuboresha mfumo wa Forodha kuweza kutoza tozo za Bandari ya Zanzibar (Wharfage)						
		Kufungamanisha mfumo wa Forodha wa Tanzania - TANCIS na wa Zambia - ASYCUDA World						
	Kuendelea kutoa elimu kwa walipa kodi ili kuongeza ulipaji wa kodi kwa hiari	Kuandaa na kutekeleza mfumo wa utoaji taarifa za mrejesho kwa walipakodi						
		Kutoa elimu kwa mlipa kodi kwa kutumia vipindi mbalimbali vya TV, radio na mitandao ya kijamii, semina, makongamano, programu ya mlango kwa mlango na kituo cha msaada cha Mamlaka						
		Kuandaa na kutekeleza mkakati wa mawasiliano kwa walipa kodi						
		Kuongeza uelewa wa masuala ya kodi kwa vijana kupitia 'Tax Clubs' kwa shule za sekondari yenye lengo la kujenga uzalendo wa masuala ya kodi kwa vijana walioko mashulenii						
		Kuimarisha huduma kwa wateja na walipa kodi nchini						

TRA

Na.	Mikakati Mahsusini	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Kuanzisha ofisi ya kusikiliza na kushughulikia malalamiko ya walipa kodi	Kutoa elimu, kupokea maoni, kero mbalimbali kutoka kwa walipa kodi kupitia ofisi na vituo vya kodi						TRA
		Kupokea na kushughulikia malalamiko na matatizo ya walipakodi kupitia Kituo cha Ushauri cha Walipa Kodi 'Tax Consultation Bureau' ambapo mlipa kodi atapata ushauri wa masuala ya kodi bure						
	Kuendelea na urasimishaji wa sekta isiyo rasmi na kutoza kodi mapato ambayo hayapiti katika mifumo ya mishahara.	Kuendelea na ukusanyaji wa taarifa za mlipakodi za watumishi wa umma na sekta binafsi awe kupitia Namba ya Utambulisho ya Mlipakodi (TIN)						TRA na OR-TAMISEMI
	Kufanikisha hili, matumizi ya namba ya utambulisho wa mlipa kodi au kitambulisho cha Taifa ni muhimu ili kuwezesha upatikanaji wa taarifa za miamala inayohusiana na kodi	Kuboresha vitambulisho vya wajasiriamali wadogo na wa kati kwa lengo la kuhakikisha vinakuwa na taarifa sahihi hivyo kusaidia kutambua shughuli zao za kiuchumi						
	Kuhamasisha ulipaji kodi kwa hiari katika sekta isiyo rasmi kwa kujumuisha walipa kodi kwenye mfumo	Kutoa elimu kwa mlipa kodi katika maeneo mbalimbali kupitia vipindi mbalimbali vya runinga, radio, semina n.k						TRA

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazoteklezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	rasmi wa kodi, kutambua shughuli muhimu za kiuchumi na utoaji wa elimu ya mlipa kodi	Kuhamasisha ulipaji kodi kwa hiari kwa sekta isiyo rasmi kuitia njia mbalimbali ikiwa ni pamoja na kuwatembelea walipa kodi kwenye maeneo yao ya biashara na kujibu maswali ya papo kwa papo, kutoa semina kwa lengo la kuongeza uhiari wa ulipaji wa kodi.						
		Kuaanza usajili wa wafanyabiashara wasio rasmi (machinga) kwa njia ya mtandao ili kuwatambua, kuwafatilia na kisha kuwaingiza katika wigo rasmi wa kodi						
	Kuongeza wigo wa kodi kikanda na kisekta, ikijumuisha kuimarisha	Kufanya mapitio ya utekelezaji wa sera za kodi kila mwaka kwa lengo la kuimarsha zaidi sheria ya usimamizi wa kodi na kutatua changamoto za ukwepaji kodi kwa kupunguza kiasi kikubwa cha uvujaji wa mapato.						TRA
		Kujenga utamaduni wa ulipaji kodi kwa kuboresha mazingira ya biashara kwa kuvutia wawekezaji kwa kuitia viwango vya kodi kwa lengo la kuongeza uzalishaji na kulinda viwanda vya ndani						
	Kukuza mtaji na usimamizi wa mashirika ya umma. Hii	Kuongeza Mtaji kwa Benki za TIB,DFI na TADB kuitia soko la						OTR

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	inalenga kuimarisha utendaji bora katika kutoa huduma, kutekeleza shughuli za Serikali na kutokomeza vitendo vya rushwa. Aidha, mashirika ya umma yatawekeza kimkakati ili kuongeza gawio na faida zitokanazo na uwekezaji kwa Serikali. Miongoni mwa mashirika ya umma yanayohitaji kuongezewa mtaji ni Benki ya Maendeleo TIB na Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania	Mtaji (Hatifungani – MTN)						
		Kusimika mfumo wa ukusanyaji wa mapato ya Mchango wa asilimia 15 kutoka katika Mashirika na Taasisi za Umma						
		Kutumia njia ya soko la hati fungani katika kugharamia miradi ya kibiashara na kimkakati ambayo inaweza kutumia fursa hii kupata fedha						
		Kuandaa mwongozo wa ukusanyaji wa mapato						
		Kuanzisha mfuko wa mapato kusaidia mashirika yenye uhitaji wa fedha, ambapo chanzo cha mfuko kitatokana na <i>unclaimed financial asset</i>						
		Kufanya tathmini na ufuutiliaji wa utendaji wa Taasisi na Mashirika ya Umma						
		Kufanya tathmini halisi ya hisa zinazomilikiwa na Serikali katika kampuni ambazo Serikali ina hisa chache na kuandaa mapendekezo ya hatua za kuchukuliwa						
	Kuwezesha uanzishwaji wa kampuni maalumu za kusimamia uwekezaji wa	Kuandaa Mwongozo wa kusimamia miradi ya kimkakati kwa kutumia SPV						NPD na OR-TAMISEMI

Na.	Mikakati Mafsusi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
Wizara ya Madini	umma (Special Purpose Vehicle – SPV) katika ngazi ya kitaifa na Mamlaka ya Serikali za Mitaa ili kusimamia Uwekezaji wa Pamoja (Joint Ventures) ambao Serikali ina maslahi badala ya kusimamiwa moja kwa moja na Serikali	Kushirikiana na OR-TAMISEMI kutoa mafunzo ya Mwongozo wa matumizi ya SPV katika MSM na RSs						Wizara ya Madini
		Kuratibu uanzishwaji wa SPV ya Kitaifa katika kusimamia miradi ya kimkakati ya maendeleo						
	Kuimarisha ukaguzi wa madini ikijumuisha thamani, kiasi, ujazo wa madini yaliyomo na ukaguzi wa mara kwa mara wa mauzo ya kampuni za madini, kuongeza makusanyo ya kodi na mrabaha katika uchimbaji, uchakataji, uzalishaji na uuzaaji wa rasilimali za madini. Kuimarisha uwezo wa Tume ya Madini na Taasisi ya Uhamasishaji Uwazi na Uwajibikaji katika Rasilimali za Madini, Mafuta na Gesi Asilia (TEITI)	Kufanya ukaguzi na usimamizi wakati wa uzalishaji katika migodi mikubwa/ya kati yote Nchini kwa kutumia wataalam katika maeneo ya uzalishaji wa madini						
		Kushirikiana na Mamlaka nyingne za Serikali katika kusimamia utendaji kazi wa Masoko ya Madini 39 na Vituo vya Ununuzi wa madini 50						
		Kusimamia Mauzo ya madini yote Nje ya Nchi ili kuhakikisha Serikali inapata Tozo zote na Kodi Stahiki						
		Kuiongezea uwezo wa vifaa na rasilimali watu Maabara ya Tume ili kuweza kuchambua na kutathmini madini yaliyo zalishwa na wachimbaji wakubwa, wa kati na wadogo kwa ajili ya kufanya						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		ulunganifu wa Tozo zilizolipwa kama Mrabaha na Ada ya mwaka						
		Kuendelea kutoa leseni za aina zote zitakazowezesha uwekezaji na biashara ya madini nchini						
		Kufanya Ukaguzi wa Fedha, Kodi na Ushirikishwaji wa Watanzania katika Kampuni zote zinazojihusisa na shughuli za madini						
		Kuendelea kusimamia, kuhamasisha na kutoa mafunzo ya utekelezaji wa Sheria ya Madini Sura ya 123						
		Kuendelea kushirikiana na mamlaka nyingine za Serikali zikiwemo za ajira na Hazina ili kuwezesha Tume ya Madini kupatiwa vitendea kazi pamoja na watumishi wa kutosha ili kutimiza malengo yake.						
		Kufanya marekebisho ya Sheria na Kanuni za Uwazi na uwajibikaji katika Usimamizi wa rasilimali madini, mafuta na gesi asilia Tanzania						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		Kuendelea kuelimisha Wananchi juu ya matumizi ya takwimu zitolewazo na ripoti za TEITI kwa njia za warsha, vipindi vya redio na Televisheni na Makala						
		Kuendelea kutoa ripoti za ulinganishi wa Malipo ya Kampuni za Madini,Mafuta na Gesi Asilia na mapato ya Serikali kila mwaka wa fedha						
		Kuweka wazi mikataba ya Kamapuni za madini,mafuta na gesi asilia waliyoingia na Serikali						
		Kuweka wazi Majina ya wamiliki wa Hisa katika Kampuni za madini, mafuta na gesi asilia Tanzania(Beneficial ownership disclosure)						
	Kusimamia matumizi na kuongeza ufanisi wa bajeti ya Serikali. Hii inajumuisha kuimarisha taasisi za Serikali katika kusimamia, kutumia, au kudhibiti rasilimali za umma kwa ufanisi ili ziweze kutoa huduma bora kwa gharama nafuu pamoja na kuongeza uwazi na ushiriki katika	Kuandaa Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti ya Serikali kila mwaka ambao utatoa maelekezo ya usimamizi na udhibiti wa rasilimali za umma						GBD
		Kufanya ufuatiliaji wa matumizi ya Serikali katika kuimarisha uwajibikaji na kuongeza thamani ya fedha						
		Kuimarisha mifumo ya kielektroniki ya Usimamizi wa Bajeti ya Serikali						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	uandaaji wa mipango na bajeti. Hatua hizi zitaimarisha ulipaji kodi kwa hiari kwa kuwa walipakodi wataona manufaa kutokana na kodi wanazolipa	Kuwajengea uwezo wataalamu wa Mipango na Bajeti katika Taasisi za Serikali kwenye uandaaji wa Bajeti, usimamizi na udhibiti wa matumizi ya umma.						
	Kuongezeka kwa ufanisi katika maandalizi, utekelezaji na usimamizi wa miradi	Kuzijengea uwezo Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali katika maandalizi ya miradi ya maendeleo						NPD
		Kuhakikisha Mipango ya Maendeleo ya Taifa inafungamanishwa na Mikakati ya Kisekta ya Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali						
	Kuongezeka kwa ugharamiaji wa miradi ambayo inaendana na vipaumbele vya Taifa	Kushirikisha Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali katika ufuatiliaji na tathmini ya miradi ya maendeleo						NPD
		Kuchambua na kushauri kuhusu maandiko ya miradi ya maendeleo ili iweze kujumuishwa katika bajeti ya Serikali						
		Kuongoza shughuli za utambuzi na maandalizi ya miradi ya maendeleo kwa ajili ya kupata fedha za ugharamiaji kutoka kwenye vyanzo mbalimbali						

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Kuimarishwa kwa uratibu na umiliki wa miradi kwa Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali juu ya matumizi ya mfumo wa NPMIS	Kuzijengea uwezo Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali juu ya matumizi ya mfumo wa NPMIS						NPD
	Kuimarishwa kwa uratibu na umiliki wa miradi kwa Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali juu ya matumizi ya mfumo wa NPMIS	Kusimamia uzingatiaji wa taratibu za Usimamizi wa miradi kwa mujibu wa PIM-OM na miongozo mingine inayotolewa						
		Kuendelea na maboresho ya Mfumo wa NPMIS na PIM-OM kuendana na matakwa ya sasa						
		Kupunguzwa kwa gharama za mikopo na kuharakisha michakato ya ukopaji	Kuchambua vyanzo mbalimbali ambavyo Serikali inaweza kupata fedha za mikopo kuziba nakisi ya bajeti.					DMD
	Kupunguzwa kwa gharama za mikopo na kuharakisha michakato ya ukopaji	Kutathmini mapendekezo ya masharti ya mikopo kutoka kwa wakopeshaji wa mikopo nafuu ya kati (<i>semi-concessional loans</i>) na kibiashara.						
		Kuandaa na kusimamia utekelezaji wa Mkakati wa Usimamizi wa Madeni wa Kipindi cha Kati (<i>Medium Term Debt Management Strategy - MTDS</i>).						
		Kuendeleza soko la ndani la mitaji; fedha na mikopo.						

Na.	Mikakati Mhsusi	Shughuli Zitakazoteklezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
Kupungua kwa gharama na vihatarishi kuhusu kutafuta mikopo, kutoa dhamana na kupokea misaada		Kufanya tathmini ya uhimilivu wa deni la Serikali (<i>Debt Sustainability Analysis - DSA</i>) kila Mwaka.						DMD
		Kufuatilia na kusimamia viashiria hatarishi vyta madeni sanjari, yaani madeni yaliyotokana na dhamana za Serikali (<i>contingent liabilities</i>).						
		Kutoa elimu ya kufuatilia na kutathmini viashiria hatarishi vyta madeni sanjari (<i>contingent liabilities</i>).						
		Kuandaa na kusimamia utekelezaji wa Mkakati wa Usimamizi wa Madeni wa Kipindi cha Kati (<i>Medium Term Debt Management Strategy -MTDS</i>).						
Kusimamia sheria na mwongozo wa mikopo, dhamana na misaada katika michakato ya utafutaji wa mikopo, kutoa dhamana na kupokea misaada		Kuratibu vikao vyta Kamati za Usimamizi wa Madeni (Kamati ya Wataalamu wa Usimamizi wa Madeni (TDMC) pamoja na Kamati ya Taifa ya Usimamizi wa Madeni (NDMC)).						DMD
		Kutoa elimu ya uelewa na utekelezaji wa Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada, Sura 134 kwa Wizara, Idara zinazojitegemea na Taasisi za Serikali.						

Na.	Mikakati Mahsusini	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		Kuendelea kupitia na kuboresha Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada, Sura 134 na muongozo ili kuendana na mazingara ya wakati husika.						
		Kutoa elimu juu ya Mwongozo wa Uibuaji wa Miradi, Uandaaji na Utekelezaji, na Majadiliano ya Mikopo na Misaada.						
	Kuimarishwa kwa usimamizi wa Deni la Taifa	Kuandaa ripoti za mara kwa mara za mwenendo wa deni la Serikali.						DMD
		Kufanya tathmini ya uhimilivu wa deni la Serikali (<i>Debt Sustainability Analysis - DSA</i>) kila Mwaka.						
		Kufuatilia na kusimamia viashiria hatarishi vya madeni sanjari, yaani madeni yanayotokana na dhamana za Serikali (<i>contingent liabilities</i>).						
		Kuandaa na kusimamia utekelezaji wa Mkakati wa Usimamizi wa Madeni wa Kipindi cha Kati (<i>Medium Term Debt Management Strategy - MTDS</i>).						
		Kuendelea kujenga uwezo watumishi kwa kuzingatia maendeleo ya teknolojia na mabadiliko katika masoko ya mitaji.						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazoteklezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Kuwianisha taratibu zinazotumika katika mashirikiano kati ya Serikali na wafadhili na wakopeshaji	Kuhakikisha kazi zilizoainishwa katika mpango kazi wa DCF kwa ajili ya kupata fedha za kugharimia miradi zinatekelezwa ifikapo mwaka 2025						EFD
	Kupunguza għarama za ukopaji na kuimarisha ubora wa miradi ili kupata thamani ya fedha.	Kuchambua maombi ya mikopo, dhamana na misaada kutoka Wizara, Taasisi na Idara mbalimbali za Serikali inayolenga kutekeleza miradi ya maendeleo.						DMD
		Kutoa elimu juu ya Mwongozo wa Uibuaji wa Miradi, Uandaaji na Utekelezaji, na Majadiliano ya Mikopo na Misaada.						
		Kuendeleza soko la ndani la mitaji; fedha na mikopo.						
		Kuhakikisha mikopo ya masharti ya kibiashara inaelekezwa kwenye miradi inayochochea ukuaji wa uchumi na mauzo ya nje.						
2.	MISAADA YA NJE							
	Serikali itaendelea kuchukua hatua muhimu za kujenga imani kwa Washirika wa Maendeleo ikijumuisha kuimarisha hatua za uratibu, uwazi na uwajibikaji	Kufanya majadiliano na vikao vyakimkakati mara mbili kwa mwaka kujadiliana kuhusu ajenda za maendeleo						EFD

Na.	Mikakati Mafsusi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Kuimarisha ushirikiano wa kikanda, Mashirika ya kimataifa na baina ya nchi na nchi kutaimarisha ushirikiano na Washirika wa Maendeleo	Kufanya ufuatiliaji na tathmini ya mara kwa mara wa utekelezaji wa Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo – DCF						
3.	MIKOPO YA NJE							
	Kujenga uwezo wa kitaasisi wa kuandaa maandiko ya miradi inayokopesheka.	Kuzijengea uwezo Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali katika maandalizi ya miradi ya maendeleo						NPD
		Kuongoza shughuli za utambuzi na maandalizi ya miradi ya maendeleo kwa ajili ya kupata fedha za ugharamiaji kutoka kwenye vyanzo mbalimbali						
	Kuendeleza ujuzi katika majadiliano na usimamizi wa mikataba ili kuwa na mikopo yenye manufaa kwa Taifa	Kuendelea kuwajengea uwezo watumishi juu ya majadiliano na usimamizi wa mikataba.						DMD
		Kutoa elimu juu ya Mwongozo wa Uibuaji wa Miradi, Uandaaji na Utekelezaji, na Majadiliano ya Mikopo na Misaada.						
	Kukopa mikopo ya masharti nafuu na mikopo ya masharti ya kibiashara na kuielekeza kwenye miradi ya kimkakati	Kuandaa na kusimamia utekelezaji wa Mkakati wa Usimamizi wa madeni wa kipindi cha kati (<i>Medium Term Debt Management Strategy -MTDS</i>).						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	itakayochochea ukuaji wa uchumi, mauzo nje na uhawilishaji wa teknolojia ili kujenga uwezo wa ndani.	Kuchambua na kutathmini vyanzo mbalimbali ambavyo Serikali inaweza kupata fedha za mikopo kuziba nakisi ya bajeti.						
		Kushirikiana na Wizara, Idara zinazojitegemea na taasisi katika uibuaji wa miradi ya kukopa fedha.						
4.	MIKOPO YA NDANI							
	Kutokana na mahitaji ya nchi katika kuendeleza soko la fedha la ndani na kupata fedha za utekelezaji wa miradi ya maendeleo, Serikali itakopa zaidi katika hatifungani za muda mrefu ili kupata nafuu ya kulipa madeni hayo.	Kuendelea Kuandaa mpango wa ukopaji kupitia hatifungani na dhamana za Serikali (<i>Issuance Plan</i>) kila mwaka.						DMD
		Kutoa elimu na uhamasishaji kwa umma juu ya namna ya kushiriki katika soko la awali na la upili la hatifungani na dhamana za Serikali.						
5.	MFUKO WA MABADILIKO YA TABIANCHI							
	Wizara ya Fedha na Mipango (WFM), Ofisi ya Makamu wa Rais, Muungano na Mazingira (OMR MM) na Ofisi ya Rais – Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa (ORTAMISEMI) kukamilisha mchakato wa idhibati kwenye Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi -	Kufanya vikao kazi vya kuanza ithibati ya Wizara ya Fedha na Mipango katika Mfuko wa GCF						EFD na VPO
		Kuhamasisha Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali na Sekta Binafsi kutumia fursa ya kupata fedha kupitia Mfuko ya GCF.						

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	GCF							
	Wizara ya Fedha na Mipango itaanzisha mfumo wa kitaasisi mahsus kwa ajili ya kutafuta fedha kutoka katika vyanzo mbalimbali kwa ajili ya mfuko wa mabadiliko ya tabianchi. Kitengo au ofisi hiyo itakuwa na wataalamu wenyewe weledi na kitahusika na shughuli za kila siku za mfuko wa mabadiliko ya tabianchi	Kuanzisha kitengo maalumu chini ya Wizara ya Fedha na Mipango kitachosimamia upatikanaji wa fedha za mfuko wa GCF ifikapo mwaka 2025						EFD
		Kuandaa Mpango kazi wa jinsi ya kupokea fedha za masuala ya mabadiliko ya tabia nchi kuitia vyanzo mbalimbali.						
	Kitengo/ofisi ya Mfuko wa Mabadiliko ya Tabianchi kitaendelea kuhamasisha Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali na Sekta Binafsi kuomba kufanyiwa ithibati ili kuongeza fursa ya kupata ufadhilli kutoka kwenye mifuko ya mabadiliko ya tabianchi	Kuwajengea uwezo Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali katika kuandaa miradi ya mabadiliko ya tabianchi						EFD
		Kuwezesha Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala za Serikali kufanyiwa idhibati ili kuongeza fursa ya kupata fedha kutoka mifuko ya mabadiliko ya tabianchi						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelawa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
Kujenga uwezo wa kitaasisi katika kuandaa maandiko ya miradi inayokopesheka na inayokidhi vigezo vya mfuko wa mabadiliko ya tabianchi ikijumuisha maandalizi ya mpango kazi.	Kufungamanisha miongozo ya maandalizi ya miradi na vigezo vya kupata fedha vya mfuko wa mabadiliko ya tabianchi - GCF							EFD
	Kushirikiana na Idara ya Mipango ya Kitaifa – NPD kuwajengea uwezo Wizara ya Fedha na Mipango katika maandalizi ya miradi ya mabadiliko ya tabianchi							
	Kushirikiana na Ofisi ya Makamu wa Rais – Mazingira katika kupitia mikataba ya kimataifa ya mazingira na kuainisha fursa zilizopo kwa Wizara kuweza kuzitumia kupata fedha za kutekeleza miradi ya mabadiliko ya tabianchi							
6.	VYANZO BUNIFU VYA NDANI							
	Kuajiri mtaalamu katika OR – TAMISEMI atakayeongoza juhudzi za utoaji wa hatifungani za Manispaa. Mtaalamu huyo atakuwa na wajibu wa kufanya kazi na wadau wengine katika kuchochaea utashi na uthubutu katika ngazi ya manispaa na kushughulikia upatikanaji	OR-TAMISEMI kwa kushauriana na WFM na OR-Utumishi itaajiri mtaalamu wa mchakato wa utoaji wa hatifungani za Manispaa						OR-TAMISEMI

Na.	Mikakati Mafsusi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	wa utaalamu stahiki							
	Kuboresha utendaji wa Bodi ya Mikopo ya Serikali za Mitaa (LGLB) ili kuwezesha upatikanaji wa fedha za maendeleo ya Mamlaka za Serikali za Mitaa ikijumuisha utoaji wa hatifungani za manispaa	Kujenga uwezo katika maandalizi ya miradi inayofadhilika kupitia hatifungani za manispaa						
		Kushirikiana na WFM kupata ujuzi na kugharamia miradi ya maendeleo kupitia hatifungani za manispaa						
	Mamlaka za Serikali za Mitaa zinaweza kutumia vyanzo bunifu kushawishi taasisi za fedha kama vile taasisi ndogo za fedha, ushirika wa akiba na mikopo na benki za jamii kuainisha na kuandaa miradi inayokopesheka na yenyefaida	Kushirikiana taasisi ndogo za fedha, ushirika wa akiba na mikopo na benki za jamii kuainisha na kuandaa miradi inayokopesheka na yenyefaida						
		Kujenga uwelea kuhusu miongozo ya ugharamiaji ili kupata fedha za kugharamia miradi ya huduma za jamii						
7.	VYANZO VYA NDANI VYA SEKTA BINAFSI							
7.1	AKIBA YA NDANI							
	Kuvutia ubunifu katika kuandaa huduma nafuu za kifedha zinazoendana na	Kufanya utafiti kuhusu bidhaa na huduma zinazokidhi matakwa ya watumiaji na Taifa kwa ujumla						FSD

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
1	mahitaji ya soko na zinazokidhi mahitaji ya kaya na makundi maalumu katika kuweka akiba	Kushirikisha watoa huduma kwenye mahitaji yanayojitekeza (emerging needs) na moduli muhimu (potential models) ambazo zinakidhi mahitaji hayo						FSD
		Kuhamasisha watoa huduma kuandaa bidhaa na huduma zinazoendana na mahitaji ya watumiaji						
		Kuhamasisha ubunifu na matumizi ya teknolojia katika kutoa huduma za fedha						
2	Kuongeza wigo wa huduma zinazotolewa na benki zenyne mtandao mkubwa	Kuhamasisha benki, watoa huduma kwa njia ya simu na wabunifu wa teknolojia ya huduma za fedha (FinTech) kuandaa na kutoa njia mbadala ya kutoa huduma						FSD
		Kuzishawishi benki na wabunifu wa teknolojia ya huduma za fedha kuandaa mkakati wa kuongeza usambazaji wa huduma za fedha vijiji						
		Kuhamasisha taasisi za fedha zenyne mtandao mkubwa kupanua wigo wa upatikanaji wa huduma						
		Kuhamasisha matumizi ya teknolojia katika kutoa huduma.						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Kuvutia modeli za biashara za benki zinazowezeshwa na teknolojia kama vile, mifumo ya kidigitali na fedha mtandao	Kufanya tathmini ya utendaji wa huduma za pesa mtandao na mtandao wa usambazaji huduma wa benki na kutoa mapendekezo						FSD
		Kuendelea kuhamasisha watoa huduma kuongeza ubunifu na kutumia teknolojia katika kutoa huduma						
	Kuimarisha riba za muda mfupi kupitia soko la dhamana za Serikali	Kuendelea kutekeleza sera za fedha kuhakikisha utulivu wa riba						FSD
	Kuhamasisha ushirikiano kati ya vikundi vidogo vya fedha vya jamii na watoa huduma za fedha	Kupitia upya modeli ya ushirikiano wa kati ya benki na vikundi vya fedha vya kijamii						FSD
		Kuhamasisha benki kuandaa huduma zenyehu gharama nafuu, rahisi na zinazopatikana						
		Kutoa elimu kwa umma na vikundi vya kifedha kuhusu umuhimu wa kutumia taasisi rasmi za fedha katika kuweka akiba na mikopo.						
		Kuhakikisha kanuni zinazosimamia ushirikiano wa vikundi vya kifedha vya kijamii na watoa huduma rasmi zinasimamiwa ipasavyo						
	Kuongeza ushirikiano kati ya sekta ya umma na sekta binafsi ili kupanua wigo wa	Kuendelea kusimamia utekelezaji wa Mpango wa Taifa wa Huduma Jumuishi za Fedha wa Mwaka						FSD

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	huduma jumuishi za fedha	2018-2022						
		Kuendelea kushirikisha sekta binafsi katika kuandaa sera, mikakati, sheria na miongozo mbalimbali katika sekta ya fedha						
	Kuimarisha mfumo wa sheria na mwongozo wa usimamizi wa watumiaji wa huduma za fedha;	Kuendelea kuandaa sera, sheria, mikakati na miongozo kwa lengo la kusimamia sekta ya fedha						FSD
		Kufanya mapitio ya mara kwa mara ili kuhuisha sera, sheria, mikakati na miongozo ili iandane na mabadiliko yanayotokea katika sekta						
		Kuendelea kushirikiana na wasimamizi wa sekta ya fedha katika kuhahikisha sheria na miongozo mbalimbali inafuatwa na wadau wa sekta ya fedha.						
	Kuhamasisha ushindani katika sekta ya fedha	Kukamilisha uandaaji wa Mfumo wa Kitaifa wa Kumlinda Mtumiaji wa huduma za fedha						FSD
		Kuhakikisha watoa huduma wanatoa huduma kwa kuzingatia misingi ya kumlinda mtumiaji wa huduma za fedha						
		Kuweka utaratibu wa kuhakikisha uwazi katika utoaji wa huduma za						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		fedha.						
	Kuimarisha usalama wa huduma za fedha mtandao	Kuweka mifumo ya kisheria ya usimamizi wa huduma za fedha kwa njia ya mtandao.						FSD
		Kuendelea kutoa elimu kwa umma kuhusu matumizi sahihi ya huduma za fedha kwa njia ya mtandao						
	Kuweka utaratibu wa kudumisha usawa katika utoaji wa huduma jumuishi	Kuandaa na kutoa huduma, bidhaa na njia za usambazaji kulingana na mahitaji ya makundi maalum						FSD
		Kusimamia sera na mikakati inayoweka utaratibu wa kuhakikisha kunakuwa na usawa katika utoaji wa huduma za fedha.						
7.2	UGHARAMIAJI KUPITIA BENKI NA MIKOPO YA SEKTA BINAFSI							
	Kuimarisha juhudini katika mchakato wa kuwianisha masuala ya kifedha yanayohusiana na mtangamano wa kikanda	Kuendelea kushiriki katika hatua mbalimbali za kuwianisha masuala ya kifedha ya Jumuia za EAC na SADC						FSD
		Kuhakikisha utekelezaji wa masuala ya kikanda yaliyordhiwa.						
	Kuboresha utoaji wa elimu na uelewa wa masuala ya fedha;	Kuandaa na kutekeleza Mpango wa Kutoa Elimu ya Fedha kwa Umma						FSD

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		Kuweka utaratibu wa kuelimisha wananchi mara kwa mara kwa kutumia njia mbalimbali ikiwemo vyombo vya habari.						
	Kuimarisha usimamizi na mifumo ya udhibiti wa vihatarishi katika sekta ya fedha	Kuhakikisha wasimamizi wa sekta ya fedha wanasimamia na kudhibiti watoa huduma za fedha kwa kuzingatia kanuni na miongozo ya kudhibiti vihatarishi katika sekta ya fedha.						FSD na BOT
		Kutumia zana za teknolojia kusimamia uzuiaji wa fedha haramu (AML / CFT)						
		Kupitia kanuni zilizopo za usimamizi wa mifumo ya malipo ili kushughulikia mapungufu na kukidhi mahitaji mapya yaliyotolewa na wakala wa viwango wa kimataifa						
		Kutoa kanuni juu ya Makosa hatarishi ya kimtandao katika mifumo ya malipo kwa watoa huduma za kifedha za dijititali (DFSPs)						
		Kuimarisha usimamizi wa hatari ya usalama wa mtandao kwa mifumo ya malipo iliyoko Benki Kuu, iitwayo <i>Tanzania Interbank Settlement System</i> na <i>Tanzania</i>						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		<i>Automated Clearing House (TISS and TACH)</i>						
		Kuimarisha mfumo wa kushughulikia malalamiko katika huduma za kifedha zinazosimamiwa na benki						
		Kukamilisha sera ya usimamizi mpana wa sekta ya fedha (Macro-prudential Policy Framework)						
		Kuimarisha mfumo wa kupima uthabiti wa sekta ya kibenki, bima na hifadhi ya jamii (Stress Testing)						
		Kuanda mifumo ya kupima muingiliano wa shughuli za sekta ya fedha na uchumi (<i>Financial System Interconnectedness</i>) ili kutambua vyanzo vyatariishi vyatariishi ya sekta ya fedha.						
		Kuimarisha Jukwaa la Uthabiti wa Sekta ya Fedha katika kutekeleza, kuibua na kutatua maeneo yenye uhusiano na uthabiti wa sekta fedha						
		Kushiriki kikamilifu katika jukwaa za Jumuiya za Kikanda (EAC, SADC na AACB) ili kutekeleza na mambo yenye uhusiano na uthabiti wa Sekta ya Fedha						
		Kufuatilia na kutathmini utendaji						

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		na udhaifu unaotokana na taasisi za bima, taasisi za Mifuko ya Hifadhi ya jamii, masoko ya mitaji na dhamana, na taasisi ndogo za fedha						
Kuimarisha na kuweka mazingira wezeshi kwa taasisi binafsi zinazotoa dhamana ina bima li kuwezesha upatikanaji wa mikopo kwa wajasiriamali wadogo na wa kati		Kuandaa Mkakati wa Upatikanaji wa Huduma za Fedha kwa Wajariamali wadogo na wa kati						FSD
		Kuweka utaratibu wa kuwatambua wajasiriamali						
		Kuhakikisha wajasiriamali wanapatiwa elimu ya fedha na ujuzi wa kuendesha biashara zao.						
Kuimarisha mifumo ya udhibiti wa m dororo katika sekta ya fedha		Kuhakikisha sekta ya fedha inasimamiwa na kudhibitiwa na wasimamizi wa sekta ya fedha kwa mujibyu wa Sheria, kanuni na miongozo iliyopo						FSD na BOT
		Kuendelea kufutilia na kutathmini mwenendo wa sekta ya fedha kupitia kupitia majukwaa kama vile <i>Financial Stability Forum</i>						
		Kuandaa muundo wa utekelezaji wa kujiardaa kutatua chanagamoto za mdodoro wa uchumi bila kuathiri utendaji wa sekta ya fedha na uchumi (Financial Crisis Management Framework)						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		Kukamilisha Muundo wa kusaidia ukwasi kwenye mabenki muhimu ili kuepuka adhari zake katika uchumi kwa ujumla (<i>Emergency Liquidity Assistance Framework</i>)						
		Kuandaa Muundo wa Upatikanaji wa Fedha kwa ajili ya kusaidia kuokoa mabenki makubwa yanapokumbwa na mdororo (<i>Resolution Funding Framework</i>).						
		Kushiriki na kushirikiana na Sekretarieti ya Jumuiya ya Maendeleo Kusini mwa Afrika (SADC) na Afrika Mashariki (EAC) kushughulikia mambo yanayohusiana na usimamizi wa majanga ya kifedha katika Jumuiya hizi						
	Kuimarisha mfumo wa kisheria na udhibiti ili kuwa na mfumo madhubuti wa bima ya amana	Kukamilisha maandalizi ya Sera ya Maendeleo ya Sekta ya Benki ambayo itaweka utaratibu na miongozo ya kuboresha mfumo wa bima ya amana						FSD
		Kuendelea kuhakikisha wasimamizi wa sekta ya fedha wanasimamia sekta hii kwa mujibu wa sheria na taratibu zilizopo.						
	Kuendelea kusimamia soko la mikopo kupitia	Kuimarisha usajili wa wakopaji na tathmini ya maombi ya mikopo						DMD

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
1	uandikishaji sahihi, matumizi ya taarifa za mkopaji na kuimarisha urejeshwaji wa mikopo;	Kuimarisha benki na taasisi za huduma ndogo za fedha katika matumizi ya taarifa za mikopo kutoka taasisi zinazotoa taarifa za mikopo (<i>credit reference bureau</i>) kama njia mojawapo muhimu ya kupunguza vihatarishi vya mikopo						
		Kuelimisha wakopaji na umma kwa ujumla kuhusu umuhimu wa mfumo wa taarifa za mikopo na faida zake.						
2	Kufungamanisha kanzidata ya Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa – NIDA na benki, Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni – BRELA na kanzidata ya taarifa za wakopaji iliyopo Benki Kuu ya Tanzania	Kupitia sheria na kanuni mbalimbali za uendeshaji wa kanzidata zinazohusiana na utoaji wa mikopo zilizoko NIDA, TRA, BRELA na Taasisi za Kutoa Taarifa za Mikopo ili kuongeza ufanisi wa soko la mikopo ikiwemo katika kutoa mikopo kwa sekta binafsi na pia kudhibiti vihatarishi vya mikopo chechefu na vinginevyo.						FSD, BOT, BRELA na NIDA
		Kutoa elimu kwa wakopaji na umma kwa ujumla kuhusu umuhimu wa matumizi ya vitambulisho vya taifa katika kupata huduma za mikopo kutoka						

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		benki na taasisi za huduma ndogo za fedha						
Kuanzisha kanzidata jumuishi ya usajili wa dhamana za Serikali.		Kuandaa Mfumo wa kanzidata utakaotumika kusajili dhamana za Serikali.						DMD
		Kuwajengea uwezo watumishi watakao tumia Mfumo wa usajili wa dhamana za Serikali.						
7.3	UBIA KATI YA SEKTA YA UMMA NA SEKTA BINAFSI – PPP na MITAJI YA UBIA							
Kuharakisha mchakato wa kuandaa na kuidhinisha miradi		Kutoa Mafunzo kwa MDAs 100 na MSM 50 kuhusu Sheria na Kanuni za PPP ifikapo Juni, 2022.						PPPD na NPD
		Kufanya mapitio ya Sheria ya PPP na Kanuni zake ifikapo Juni, 2022						
		Kuratibu uanzishwaji na uendeshaji wa Kituo cha Ubia ifikapo Juni, 2022.						
		Kuratibu uanzishwaji na uendeshaji wa Mfuko wa Uwezeshaji wa Miradi ya PPP ifikapo Juni, 2022.						
		Kuratibu vikao vinne vya Kamati ya Usimamizi wa Miradi ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi ifikapo Juni, 2022						
		Kuratibu vikao 12 vya wataalamu vya kuchambua na kushauri kuhusu taarifa ya Upembuzi Yakinifu ya miradi ya ubia						

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
Kuimarisha idara ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi na vitengo vyake kwa kuongeza rasilimali watu yenye weledi	Kubainisha mahitaji ya watumishi katika idara kwa mujibu wa muundo							PPPD
	Kutoa Mafunzo kwa watumishi 10 ndani na nje ya nchi kuhusu dhana ya PPP kwa watumishi wa idara ifikapo							
	Kuongeza vitendea kazi katika Idara							
Kuepuka kubadilisha miradi iliyoandaliwa kwa utaratibu wa Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi kwenda katika utaratibu wa kawaida wa ununuzi wa umma;	Kufanya mapitio ya Sheria ya PPP na Kanuni zake.							PPPD na NPD
	Kutoa Mafunzo kwa MDAs 100 na MSM 50 kuhusu Sheria na Kanuni za PPP							
	Kufanya ufuatiliaji na tathimini kwa MDAs 100 na MSM 50 kubaini endapo wamejumuisha miradi ya PPP kwenye bajeti zao							
Kujenga uwezo kwa taasisi zinazohusika na Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi katika ngazi za Wizara, Idara Zinazojitegemea, Wakala za Serikali na Mamlaka za Serikali za Mitaa, pamoja na kujumuisha miradi ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi wakati wa maandalizi ya	Kufanya tathmini kwa MDAs 50 kubaini miradi yenye sifa za PPP ambayo haikufuata taratibu za Sheria ya PPP na kushauri kuhusu urekebishaji wa dosari; na							PPPD

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	bajeti kwa kuzingatia Sheria ya Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi Sura 103	Kuandaa na Kutekeleza mkakati wa mawasiliano wa PPP "PPP Communication Strategy" ili kujenga uelewa wa utaratibu wa PPP na kuwajengea uwezo wadau.						
	Kuharakisha maandalizi, mapitio na utekelezaji wa kanuni, miongozo na nyenzo nyingine ili kurahisisha ushiriki wa sekta binafsi kupitia Ubia kati ya Sekta ya Umma na Sekta Binafsi katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo	Kuandaa na kutekeleza programu ya uhamasishaji kuhusu dhana ya PPP kwa sekta binafsi						PPPD
		Kuandaa na kutekeleza Programu za majadiliano baina ya serikali na sekta binafsi ifikapo						
		Kuandaa miongozo kwa ajili ya utekelezaji wa Sheria na Kanuni za PPP.						
		Kuainisha upungufu katika utekelezaji wa Sera, Sheria na Kanuni za PPP.						
		Kutangaza fursa za uwekezaji zitokanazo na miradi ya PPP kwa sekta binafsi.						
	Kuimarisha muundo wa kitaasisi utakaohamasisha utekelezaji wa miradi ya ubia kwa kuzingatia Sheria ya Ubia kati ya Sekta ya	Kuratibu uanzishwaji na uendeshwaji wa Mfuko wa Uvezeshaji Miradi ya PPP						PPPD
		Kuandaa mwongozo wa Mfuko wa Uvezeshaji Miradi ya PPP						

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Umma na Sekta Binafsi Sura 103	Kuratibu upatikanaji wa fedha kwa ajili ya Mfuko wa Uwezeshaji Miradi ya PPP						
	Kuanzisha na kuimarisha Mfuko wa kuwezesha uandaji wa Miradi ya Ubia, kujenga uwezo na kugharamia miradi.	Kuandaa andiko lenye mkakati wa kuimarisha sekta ya fedha ya ndani kuijengea mazingira wezeshi kuweza kutoa mikopo ya muda wa kati na mrefu kwa miradi ya PPP (Andiko litawasilishwa Idara ya FSD).						PPPD
		Kuijengea uwezo wadau wa sekta ya fedha kuandaa nyenzo za kutoa mikopo ya muda mrefu kwa utaratibu wa <i>project financing</i> .						
7.4 DHAMANA YA MASHIRIKA NA MITAJI BINAFSI								
	Kuongeza kasi ya uwekezaji katika programu mahsus za elimu na mafunzo kwa kampuni za biashara za ndani ili kuboresha mifumo ya usimamizi, kuongeza uwazi, na kujenga uelewa wa namna bora ya upatikanaji wa rasilimali za ugharamiaji wa muda mrefu kutoka katika masoko ya mitaji	Kuharakisha uanzishwaji wa hatifungani za M-Akiba ili kuongeza ushiriki wa umma katika masoko ya mitaji						PAD na FSD FSD FSD, DMD, PAD na TRA
		Kuvutia uanzishaji wa taasisi nyingine za masoko ya mitaji, mauzo ya kwanza ya hisa za kampuni-IPO, benki za uwekezaji, wauzaji na wanunuaji wa hisa katika soko la mitaji Kuvutia uanzishaji wa taasisi nyingine za masoko ya mitaji, mauzo ya kwanza ya hisa za kampuni-IPO,						

Na.	Mikakati Mahsus	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
		benki za uwekezaji, wauzaji na wanunuaji wa hisa katika soko la mitaji						
		Kuweka mazingira wezeshi ya kuvutia kampuni kuorodheshwa kwenye soko la hisa						
		Kuanzisha vivutio vya kikodi kwa mitaji inaotegemea mikopo, hususan inayotolewa na sekta binafsi						
	Kutatua vikwazo vya kisera ili kuwezesha ukuaji wa masoko ya mikopo hivyo kupungua kwa riba za mikopo.	Kufanya tathmini ya unafuu wa kodi unaolenga biashara zinazotumia mitaji binafsi na mitaji binafsi iliyopo katika Soko la Hisa kwa ajili ya kukuza Soko la Kampuni za Biashara						FSD na CMSA
		Mamlaka zinazohusika na ukuzaji wa soko la mitaji kuandaa programu za elimu na uelewa kwa wananchi na wafanyabiashara katika sekta isiyo rasmi ili kuboresha mifumo ya usimamizi, kuongeza uwazi hivyo kuvutia mitaji binafsi						
7.5	UWEKEZAJI WA SEKTA BINAFSI							
	Kuongeza wigo wa nyenzo mbalimbali za fedha ili kuwezesha upatikanaji wa mitaji ya muda mrefu	Kuvutia benki na taasisi za fedha kutoa mikopo ya muda mrefu kwenye sekta za uzalishaji						FSD na CMSA

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	Kuimarisha uwezo wa Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo kwa kuziongezea mtaji na utaalamu	Kuendelea kufuatilia na kutathmini mwenendo wa Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo;						FSD
		Kuendelea kuzijengea uwezo Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo katika kuchambua, kushauri na kusimamia na kugharamia miradi ya maendeleo						
	Kuimarisha mifumo ya upatikanaji wa mikopo nafuu ya nyumba na makazi	Kuendelea kuzijengea uwezo Taasisi za Fedha za Ugharamiaji wa Maendeleo katika kuchambua, kushauri na kusimamia mikopo nafuu ya nyumba na makazi						FSD na BOT
		Kuhamasisha kampuni za bima na mifuko ya hifadhi ya jamii kwa kuanzisha akiba ya muda mrefu						FSD na TIRA
	Kuhamasisha upatikanaji wa mitaji kutoka nchi jirani ili kuimarisha uwekezaji wa muda mrefu	Kuendelea kuvutia uwekezaji wa muda mrefu kwa kuandaa miongozo ya uwekezaji na uvutiaji wa mitaji						CMSA na DMD
	Kuanzisha nyenzo za fedha kwa Watanzania wanaoishi nje ya nchi (diaspora) ili kugharamia miradi ya maendeleo.	Kuhamasisha ushiriki wa Diaspora katika ugharamiaji wa miradi ya maendeleo kupitia Balozi						EFD
8.	VYANZO VYA NJE VYA SEKTA BINAFSI							
	Kuandaa Mkakati wa Uwekezaji unaoendana na maboresho yanayoendelea	Kufanya tathmini ya utekelezaji wa Sera ya Uwekezaji hivyo kutambua hali ya sasa ya						OWM-UWEKEZAJI

Na.	Mikakati Mhususi	Shughuli Zitakazotekelezwa	2021/22	2022/23	2023/24	2024/25	2025/26	Mhusika
	na kuweka vipaumbele katika sera ya uwekezaji na kuhamasisha mageuzi katika sekta na uchumi kwa ujumla	uwekezaji na utekelezaji Kuandaa Mkakati wa Utekelezaji wa Sera ya Uwekezaji kwa lengo ka kutatua changamoto zilizopo katika utekelezaji						OWM - UWEKEZAJI
	Kuimarisha juhudzi za kuvutia na kuwezesha uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje kwa kuanzisha mfumo wa usajili wa wawekezaji wanaoingia nchini, kuboresha taratibu za uwekezaji na kujenga uwezo katika kuvutia uwekezaji	Kuandaa Kanzidata ya uwekezaji ili kutambua idadi ya wawekezaji nchini na vivution husika katika sekta						
		Kuandaa mfumo wa taarifa wa ardhi ya uwekezaji						
		Kuandaa tovuti ya Taifa ya uwekezaji kwa lengo la kutoa taarifa kwa wawekezaji na wafanyabiashara nchini						
		Kuandaa Mwongzo wa Taifa wa Uwekezaji unaoendana na miongozo ya uwekezaji ya mikoa na						
		Kuimarisha vituo vya utoaji wa huduma za uwekezaji						
	Kuimarisha utoaji wa vivutio vya uwekezaji na kuongeza imani kwa wawekezaji	Kufanya mapitio ya Sheria ya Uwekezaji ili kuongeza wigo wa vigezo vya vivutio vya Uwekezaji						OWM- UWEKEZAJI
		Kushirikiana na Wizara ya Fedha na Mipango kuandaa vivutio vya kikodi vya uwekezaji						

